

57/2001. (XII. 5.) AB határozat

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének előzetes vizsgálatára benyújtott indítványa alapján - *dr. Bihari Mihály* alkotmánybíró párhuzamos indokolásával, valamint *dr. Czucz Ottó, dr. Holló András, dr. Kiss László és dr. Kukorelli István* alkotmánybírók különvéleményével meghozta a következő

határozatot:

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy alkotmányellenes a választás jogának a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 79. §-ának - az Országgyűlés 2001. május 29-i ülésnapján elfogadott törvény 1. §-ával beiktatott - új (2) bekezdésében meghatározott szabályozási módja.

Az Alkotmánybíróság ezt a határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.

INDOKOLÁS

I.

1. A köztársasági elnök - az Alkotmány 26. §-ának (4) bekezdése alapján - nem írta alá a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) módosítását meghatározó, az Országgyűlés 2001. május 29-i ülésnapján elfogadott törvényt (a továbbiakban: PtkM.), hanem azt az Alkotmánybíróságnak küldte meg véleményezésre. A köztársasági elnök az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 1. §-ának *a*) pontjára, 21. §-a (1) bekezdésének *b*) pontjára és 35. §-ának (2) bekezdésére hivatkozva indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság vizsgálja meg a PtkM. 1. és 2. §-a aggályosnak tartott rendelkezéseit.

Az indítvány a következő megállapítást tartalmazta:

"A fent említett, kihirdetésre megküldött törvény 1. §-a a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 79. §-a (2) bekezdését és 79. § (3) bekezdését megállapító részében, valamint 2. §-a a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 84. § (2) bekezdése utolsó mondatát megállapító részében, megítélésem szerint alkotmányellenes."

Az indítvány a megjelölt szabályokat az Alkotmány következő rendelkezéseivel tartja ellentétesnek:

"A Ptk.-nak a PtkM. 1. §-ával megállapított 79. § (2) bekezdése és 79. § (3) bekezdése a választásra vonatkozó részében véleményem szerint ellentétes az Alkotmány 61. § (2) bekezdésében garantált sajtószabadsággal, a Ptk.-nak a PtkM. 2. §-ával megállapított 84. § (2) bekezdése utolsó mondata pedig az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogállamiság elvébe ütközik, valamint ellentétes az Alkotmány 61. § (1) és (2) bekezdéseibe foglalt véleménynyilvánítás szabadságával és a sajtószabadsággal."

A PtkM. rendelkezéseivel kapcsolatban több olyan személy fordult az Alkotmánybírósághoz és fejtette ki álláspontját, aki az Abtv. 21. §-ának (1) bekezdése szerint az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény rendelkezései alkotmányellenessége vizsgálatának indítványozására nem jogosult. Ezek a beadványok nem önálló indítványok, ezért ezekről az Alkotmánybíróság nem hozott határozatot.

2. Az Alkotmánybíróság az Alkotmánynak a következő rendelkezéseit vette alapul:

"2. § (1) A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam."

"8. § (1) A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.

(2) A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja."

"54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelytől senkit nem lehet önkényesen megfosztani."

"59. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog."

"61. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.

(2) A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát."

Az indítvány melléklete tartalmazza a törvény szövegét. Az aggályosnak tartott rendelkezések - a megítélésnél figyelembe veendő kapcsolódó szabályokkal együtt - a következők:

"2001. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról

1. § A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 79. §-ának helyébe a következő rendelkezés lép:

79. § (1) Ha valakiről napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió vagy televízió valótlan tényt közöl vagy hírszettel, illetőleg való tényeket hamis színben tüntet fel - a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül -, követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállása valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetőleg, melyek a való tények (helyreigazítás).

(2) Akinek személyhez fűződő jogát napilapban, folyóiratban (időszaki lapban), rádióban vagy televízióban közölt valamely vélemény vagy értékelés sérti - a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül -, követelheti saját véleményének vagy értékelésének közzétételét is (válaszadás).

(3) A helyreigazítást, illetve válaszadást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat (időszaki lap) esetében a legközelebbi számban azonos módon, rádió, illetőleg televízió esetében pedig - ugyancsak nyolc napon belül - a sérelmes közléssel azonos napszakban kell közölni.'

2. § A Ptk. 84. § (2) bekezdés helyébe a következő rendelkezés lép:

(2) Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. Ha a jogsértés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió vagy televízió útján történt, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszab. A közérdekű célra fordítható bírság összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől.'

3. § A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény a következő 346/A. §-sal egészül ki:

346/A. § A válaszadás közlése [1959. évi IV. törvény 79. § (2)-(3) bekezdése] iránti eljárásra a sajtó-helyreigazítási eljárás szabályait kell megfelelően alkalmazni.'

4. § Ez a törvény a kihirdetését követő nyolcadik napon lép hatályba; rendelkezéseit a hatálybalépése után történt jogsértésekre kell alkalmazni."

II.

1. Az indítvány által aggályosnak tartott szabályok alkotmányellenességének megítélésénél az Alkotmánybíróság először a válaszadás jogáról szóló kifogásolt szabályt vizsgálta meg.

A válaszadási jognak az indítvány által aggályosnak tartott szabályai a Ptk. 79. §-át módosítják. A törvény a módosított szabályokat a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokról szóló fejezetben helyezi el. A személyhez fűződő jogok polgári jogi szabályai az alkotmányjog szintjén anyajogként megjelenő "általános személyiségi jog"-hoz kapcsolódnak, annak érvényesülését biztosítják. Az "általános személyiségi jog" többféle jogosultságban fejeződik ki az alkotmányjog síkján is, egyik megfogalmazása az emberi méltósághoz való jog [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, 1990. 42., 44-45.]. A válaszadás jogáról szóló szabályok az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdésében kimondott emberi méltósághoz való joggal és 59. §-ának (1) bekezdésében meghatározott jó hírnévhez való joggal állnak összefüggésben, ezeknek az alapvető jogoknak a polgári jogi rendelkezések segítségével történő érvényesítésében lehet szerepük.

2. Az aggályosnak tartott szabály elbírálásánál az Alkotmánybíróság következő kérdésként azzal foglalkozott, hogy milyen feltételek mellett kerülhet sor alapvető jog korlátozására. Az indítvány szerint a válaszadásról szóló rendelkezések ellentétesek az Alkotmány 61. § (2) bekezdésében garantált sajtószabadsággal, alapvető jog gyakorlásával szemben olyan eszköz alkalmazását jelentik, amely jelentős jogsérelmet okoz és a kitűzött cél elérésére igen kis mértékben alkalmas; így végeredményben ezek a szabályok alapvető jog aránytalan korlátozását jelentik. Noha az indítvány a sajtószabadság sérelmét jelölte meg, a kiindulásnál, az általános szempontoknál az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságát is figyelembe vette, mert ez az ugyancsak az Alkotmány 61. §-a alapján védett alapvető jog az alkotmánybírósági gyakorlat szerint "a kommunikációs alapjogok «anyajoga», belőle vezethető le többek között a sajtószabadság alapjoga is" [37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992. 227., 229.], a két alapvető jog között szoros összefüggés van.

Az Alkotmány 8. §-a az alapvető jogok tiszteletben tartásának kinyilatkoztatását követően a (2) bekezdésben előírja, hogy az alapvető jogok szabályait törvény határozza meg. Ez a rendelkezés egyúttal a törvényi szabályozás tartalmi határait is megjelöli: a törvény alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. Az Alkotmány 8. §-át értelmezve a 20/1990. (X. 4.) AB határozat - az Alkotmány 1990. júniusi módosítása után - kifejtette, hogy az alapvető jog korlátozására akkor kerülhet sor, ha erre nemcsak szükség van, hanem a korlátozással elérni kívánt cél fontossága és az okozott alapjogsérelem súlya összhangban van egymással (ABH 1990. 69., 71.).

Az Alkotmány 8. §-ának (1) bekezdése szerint az államnak nemcsak az a kötelessége, hogy tiszteletben tartsa az alapvető jogokat, hanem az is, hogy védje ezeket a jogokat. A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat megfogalmazása szerint az államnak ki kell alakítania az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi, valamint szervezeti feltételeket, és ennek során tekintettel kell lennie mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is. A létrehozandó jogi rendnek lehetővé kell tennie az egyes jogok legkedvezőbb érvényesülését, az alapjogok összhangját (ABH 1991. 297., 302-303.). A véleménynyilvánítás

jogával kapcsolatban mindezeket a 30/1992. (V. 26.) AB határozat úgy értelmezte, hogy az Alkotmány 61. §-ából az egyéni véleménynyilvánítási szabadság joga mellett "a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség" is következik. Ennek a kötelezettségnek a teljesítése vezet el oda, hogy a véleménynyilvánítási szabadság a többi védett érték között kap helyet (ABH 1992. 167., 172.). Ezt a gondolatmenetet folytatva vezeti le az említett határozat a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának a korlátozását olyan esetekben, amikor e szabadságjogok gyakorlása emberek meghatározott csoportjai ellen gyűlöletkeltést valósít meg. Abban az esetben, ha a joggyakorlás alkotmányos védelmet kapna, ahelyett, hogy a joggyakorlást korlátozzák, akkor ellentmondás alakulna ki e védelem és többek között az emberek egyenlőségének, méltóságának alkotmányos védelme között. Ezen az alapon állapította meg az Alkotmánybíróság, hogy "az emberi méltóság a véleménynyilvánítási szabadság korlátja lehet" (ABH 1992. 167., 173-174.). Szintén a véleménynyilvánítás büntetőjogi eszközökkel való védelmével foglalkozva állapította meg a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat azt, hogy az "alkotmányos védelem alatt álló emberi méltóság, becsület, jóhírnév azonban az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet, és ezek védelmében a büntetőjogi felelősség érvényesítése sem tekinthető - általánosságban - aránytalannak, így alkotmányellenesnek (ABH 1994. 219., 230.). A véleménynyilvánítás szabadságának az emberi méltósághoz és az Alkotmány 59. §-ának (1) bekezdésében kimondott jó hírnévhez való jog védelmében történő korlátozhatóságát állapította meg a 33/1998. (VI. 25.) AB határozat is (ABH 1998. 256., 260.).

Az indítványban megjelölt aggály tekintetében az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján az állapítható meg tehát, hogy a sajtószabadság korlátozása általában nem ellentétes az Alkotmánnyal, ha ilyen rendelkezés szükséges és az elérni kívánt cél fontossága arányban van az alapvető jog sérelmével, az államnak egy másik alapvető jog védelmére vonatkozó kötelezettsége pedig alapja lehet a sajtószabadság korlátozásának.

3. Az Alkotmánybíróság gyakorlata az alapvető jog korlátozásának vizsgálatánál meghatározó jelentőségűnek tekinti azokat a nemzetközi kötelezettségeket, amelyeket Magyarország nemzetközi egyezményekben vállalt [így már a 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990. 88., 93.]. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat pedig kimondta: "A véleménynyilvánítás és sajtószabadság korlátozásának szükségessége következik a magyar állam nemzetközi kötelezettségeiből is" (ABH 1992. 167., 174.).

Az Alkotmánybíróság a jelen ügy elbírálásánál a nemzetközi egyezmények következő szabályait tekinti irányadónak:

a) Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: Egyezségokmány), amelyet az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet hirdetett ki, a 19. Cikk 2. bekezdésében deklarálta a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát. A 3. bekezdés szerint ezek a szabadságjogok mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása érdekében korlátozhatók.

b) Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) - amelyet az 1993. évi XXXI. törvény hirdetett ki - 10. Cikkének 1. bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához (ez kiterjed a sajtószabadságra is). A 2. bekezdés értelmében ennek a jognak a gyakorlása mások jó hírneve vagy jogai védelme érdekében korlátozható. Az Egyezmény 17. Cikke szerint az Egyezmény rendelkezéseit nem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítson olyan tevékenység folytatására

vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.

Mind az Egyezségokmány, mind az Egyezmény védi tehát a becsületet és a jó hírnevet, kimondja továbbá, hogy a jó hírnév védelme érdekében a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága korlátozható.

4. Az Alkotmánybíróság határozataiban azonban nemcsak az Egyezségokmányban és az Egyezményben megfogalmazott szabályokra voltak tekintettel, hanem figyelembe vették az Emberi Jogok Európai Bizottságának (a továbbiakban: Bizottság), illetőleg az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: Bíróság) a gyakorlatában kialakult elveket is; ez különösen elmondható volt a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságára vonatkozó határozatokról.

A Bíróság az Egyezményt értelmezve kimondta azt az azóta is irányadó elvet, amely szerint az államoknak alapul kell venniük az Egyezményben meghatározott nemzetközi mércét (Case "Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", 1967. február 9-i határozat, Series A, no. 5. 19. o.). Az egyes államok az adott időszak és hely sajátosságaira tekintettel az Egyezményben meghatározott jogok gyakorlását korlátozó szabályokat alkothatnak, de ezek a szabályok nem sérthetik e jogok lényeges tartalmát; az Egyezmény az emberi jogok hatékony védelme érdekében olyan általános szabályokat tartalmaz, amelyek megfelelő egyensúlyt teremtenek a közérdek és az emberi jogok védelme között [Case "Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium" (merits), 1968. július 23-i határozat, Series A, no. 6. 32. o. 5. bek.].

A Bíróság a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságáról számos határozatot hozott. Ezek közül az egyikben kimondta, hogy a demokratikus rendszer egyik alapja a véleménynyilvánítás szabadsága. Ez a szabadság kiterjed olyan vélemények kifejtésére is, amelyek sértik vagy zavarják az államot vagy a lakosság egy részét (Handyside ügy, 1976. december 7-i határozat, Series A, no. 24. 23. o. 49. bek., Sunday Times v. The United Kingdom, 1979. április 26-i határozat, Series A, no. 30. 40. o. 65. bek.). A Bíróság szerint a véleménynyilvánítási szabadság alaptételétől eltérő kivételeket szűkítően kell értelmezni [Sunday Times v. The United Kingdom (no. 2.), 1991. november 26-i határozat, Series A, no. 217. 29. o. 50. bek.]. A Bíróság rámutatott egyébként arra is, hogy a sajtószabadság a közösségnek a megfelelő tájékoztatáshoz való jogát is jelenti (az előzőekben idézett Sunday Times ügy 41. o. 66. bek.).

5. A Bíróság gyakorlatának alakulására befolyással volt az amerikai felfogás. Az USA alkotmánya eredetileg nem rendelkezett a véleménynyilvánítás szabadságáról; az egyebek mellett a szólásszabadságról és a sajtószabadságról is szóló rendelkezést tartalmazó első alkotmánymódosítást 1791-ben fogadták el a szövetségi kormány korlátozása érdekében. Amint azt az amerikai alkotmányjog szakértői kifejtik, a szabályok értelmezése az idők folyamán jelentősen változott. Az USA-ban a jelenlegi időszakban érvényesülő felfogás alaptételeit a New York Times Co. v. Sullivan ügyben 1964-ben meghozott bírósági határozatban mondta ki az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága. Ebben az ügyben a faji megkülönböztetések miatt kirobbant összetűzések idején az alabamai bíróság 500 000 USD összegű kártérítési kötelezettséget mondott ki egy olyan újságot kiadó társaság terhére, amely újság fizetett hirdetésként tiltakozást tett közzé Alabama állam egyik városa közigazgatási szerveinek faji kérdésekkel kapcsolatos eljárása ellen, és ez a tiltakozás a város egyik tisztségviselőjét sértő, téves megállapításokat tartalmazott. A tagállam bíróságának kártérítési határozatát

megváltoztatva az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a sajtó szerepének fontosságát emelte ki. Hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy a tájékoztatás a legkülönbözőbb forrásokból, egymástól gyökeresen eltérő jelleggel történhessék meg. Ezzel a szereppel volna ellentétes, ha a közigazgatást bíráló téves tartalmú vagy sértő vélemény miatt büntető jellegű kártérítésre kötelezésre kerülne sor, mégpedig a szándékosság vélelme alapján. Az ilyen jogi megoldásnak a véleménynyilvánítástól visszatartó hatása volna. Lehetséges, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága túlzásokhoz, visszaélésekhez, téves megállapításokhoz vezet, de hosszú távon így alakul ki demokráciában a tájékozott közvélemény (376 US 254 11 L Ed 2d 686., a 699., 700-702., 708. oldalon).

Az európai gyakorlat az alapelvek tekintetében megegyezik a jelzett amerikai ítékezés fő tételeivel. Az európai jogi megoldás mégis jelentősen eltér az amerikaiétól, hiszen az Egyezmény a véleménynyilvánítás szabadsága és a sajtószabadság korlátozásának különböző eseteit kifejezetten lehetővé teszi, továbbá az európai jogszabályok nem tartalmazzak olyan büntető kártérítést, mint amilyen az amerikai jogban alkalmazásra kerül; mindkét tényező erősen befolyásolja a szabályozás alapvonásait. Az amerikai gyakorlatnak vannak továbbá olyan elemei, amelyek a Bíróság határozataiban már nem találhatók meg. Így a véleménynyilvánítás szabadságának az amerikai gyakorlatban érvényesülő elvével hozható összefüggésbe, hogy bírósági határozatok nem látták lehetségesnek náci felvonulás megakadályozását a holokauszt gyötrelmeit átélő személyek által lakott városrészekben, valamint egy afro-amerikai család háza előtt történt, Ku-Klux-Klanra emlékeztető kereszttegetés miatt való fellépést [National Socialist Party v. Village of Skokie 432 US 43 (1977), National Socialist Party v. Village of Skokie 434 US 1327 (1977); RAV v. City of St. Paul, Minnesota 120 L Ed 2d 305 (1992)].

Az amerikai gyakorlattól való eltérés indoka az is, hogy a véleménynyilvánítási jog korlátozására nemcsak az Egyezmény 10. Cikkének idézett 2. bekezdése vonatkozik, hanem a 17. Cikke is. Az Egyezmény 17. Cikke alapján döntött úgy a Bizottság, hogy nem hivatkozhat az Egyezmény 9., 10. és 11. Cikkében meghatározott jogokra az, akinek célja diktatúra bevezetése és az Egyezményben biztosított jogok megsemmisítése. Szintén a 17. Cikkre hivatkozott a Bizottság annak a panasznak az elbírálásánál, amelynél faji megkülönböztetést és uszítást állapított meg, és ezért a véleménynyilvánítás korlátozását megalapozottnak találta (KPD v. Germany, 250/57 sz. határozat, illetve Glimmerveen and Hagenbeek v. The Netherlands 8348/78 sz. határozat, l. J.A.Frowein, W.Peukert, EMRK-Kommentar, Kehl-Straburg-Arlington, 2. Aufl. 1996. 492. o.). A Bíróság hasonló álláspontra helyezkedett, amikor kimondta, hogy a fajgyűlölő véleménynyilvánításra nem terjed ki az Egyezmény 10. Cikkében meghatározott védelem (Jersild v. Denmark, 1994. szeptember 23-i határozat, Series A no. 298., 35. bek., Bírósági Határozatok 1996. évi 6. szám 473-477. o.), illetve, hogy nácibarát politika igazolása nem élvezheti a 10. Cikk védelmét, mivel az Egyezmény alapvető értékei ellen irányuló állítást jelent (Lehideux and Isorni v. France, 1998. szeptember 23-i határozat, Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1999/2. 61-63. o.).

6. A nemzetközi egyezményekkel és a Bíróság gyakorlatában kialakult elvekkel összhangban mondta ki az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítási szabadság lehetséges korlátozásáról, hogy a szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe van, csak kevés joggal szemben kell engednie, ha pedig ezt a szabadságjogot törvény korlátozza, a korlátozást megszorítóan kell értelmezni. A véleménynyilvánítás szabadsága a közlés lehetőségét jelenti, ami nem függ a tartalomtól, annak esetleges káros, sértő jellegétől. Alkotmányos védelmet a véleménynyilvánítás a sajátosságainak megfelelően alakuló közvéleménnyel való kölcsönhatásban, a lehető

legszélesebb körű tájékoztatás és tájékozódás keretében élvez. A magyar történelmi körülményekre tekintettel fejtette ki az Alkotmánybíróság, hogy politikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csak szabad vitában, öntisztulással alakulhat ki; aki gyalázkodik, magát bélyegzi meg, bírálatnak teszi ki magát. Ebbe a folyamatba nem a büntetőjog eszközeivel kell beavatkozni, hanem legfeljebb magas összegű kártérítéssel [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 178-180].

Ezen az alapon állt a közszolgálati rádió és televízió felügyeletével, a kereskedelmi rádió és televízió engedélyezésével foglalkozó, 1992-ben hozott határozat. Ez a határozat kimondta, hogy a sajtónak fontos feladata van a véleményközlésen kívül a tájékoztatásban is. A sajtószabadságot elsősorban az biztosítja, hogy az állam nem avatkozik be sem tartalmi, sem lapalapítási kérdésekbe. Demokratikus közvélemény csak teljes körű és tárgyilagos tájékoztatás alapján jöhet létre [37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992. 227., 229-230.].

A Bíróság gyakorlatára hivatkozva, azzal összhangban mondta ki az Alkotmánybíróság azt is, hogy az Alkotmány 61. §-a alapján nemcsak a véleménynyilvánítás szabadsága állapítható meg, hanem a demokratikus közvélemény kialakulása és folyamatos érvényesülése feltételeinek biztosítására irányuló állami kötelezettség is. A véleménynyilvánítás joga alkotmányos határainak megvonásánál ezért figyelembe kell venni azokat a szempontokat is, amelyek a demokráciához nélkülözhetetlenek [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994. 219., 222-223.].

Az Alkotmánybíróság fentiekben említett határozatai a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága korlátozásának a demokratikus rendszer szempontjából lényeges kérdéseit emelték ki. Ebben a körben ezeknek az alapvető jogoknak politikai viszonylatban felmerülő korlátozása állt előtérben. Külön meg kell vizsgálni azonban az említett alapjogok korlátozásának lehetőségét akkor, ha a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának korlátozására nem politikai viszonyokban, hanem alapvető jogok, mások jogai, jó hírneve, emberi méltósága védelmében kerül sor.

7. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatában kevésbé jelentkeztek olyan ügyek, amelyekben a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának korlátozását személyek jó hírnevének, az emberi méltóságnak a védelme indokolja, és a korlátozás nem az állam bírálatával áll összefüggésben.

a) A strasbourgi Bíróság elé terjesztett ügyekben a joggyakorlás korlátozásának ilyen esetei is megjelentek és különböző esetsoportok körvonalazódtak:

- A Bíróság határozataiban a jó hírnév védelmének egyéb eseteitől elválasztotta azokat az eseteket, amelyekben politikusok, köztisztviselőket betöltő vagy a közéletben szereplő személyek becsületének, méltóságának sérelmét kellett megítélni. A Bíróság a politikai vita szabadságának fontossága miatt megengedhetőnek tartja, hogy durvább hangnemű kritikát fejtsenek ki politikusokkal szemben, mint nem politikusokkal szemben (Lingens v. Austria, 1986. július 8-i határozat, Series A no. 103. 26. o. 42. bek., 27. o. 43-44. bek., 28. o. 46. bek.; hasonló Oberschlick v. Austria, 1991. május 23-i határozat, Series A no. 204., Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1997/1. 51. o.; Lopes Gomes da Silva v. Portugal, 2000. szeptember 28-i határozat, Bírósági Határozatok 2001. évi 7. szám 559-560. o.). A személyeknek ennél a kategóriájánál is érvényesül azonban a becsület védelme. A Bíróság több határozatban kifejtette, hogy a tisztséget betöltő személyek bírálata nem mehet túl az elfogadható kritika határain, nem sértheti a jó hírnevet (Janowski ügyben hozott 1999. január 21-i határozat Reports 1999-I.; Wabl ügyben hozott 2000. február 29-i határozat, Constantinescu ügyben 2000. június 27-i határozat, Jääskeläinen ügyben 2000. május 4-én hozott határozat, l. Case Law Concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe 2001. 62-64. o.).

- A Bíróság gyakorlata az Egyezmény 10. Cikkének 2. bekezdése alapján a közszereplőktől, állami tisztségviselőktől, politikusoktól, állami intézményektől eltérően kezeli a bírákat, bíróságokat és elismeri a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának korlátozását a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának védelmében (így *Barfod v. Denmark*, 1989. február 22-i határozat, Series A no. 149., I. Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1997/1. 47-48. o.; *Prager and Oberschlick v. Austria*, 1995. április 26-i határozat, Series A, no. 313. 35-38. bek.; *Worm v. Austria*, 1997. augusztus 29-i határozat, R. 1997-V. 50. bek, I. Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1998/4. 6-7. o.).

- Azokban az esetekben, amelyekben a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának korlátozása az Egyezmény 10. Cikkének 2. bekezdése alapján mások jó hírneve és jogai védelme érdekében történik, a Bíróság több tényezőt mérlegelve dönt a korlátozás megengedettségről. Az egyik esetben az érintett ország kártérítési gyakorlatának vizsgálata alapján, a becsléssel megállapított kártérítés kirívóan magas összege (1,5 millió angol font) alapján született döntés (*Tolstoy Miloslavsky v. The United Kingdom*, 1995. július 13-i határozat, Series A no. 316-B, 41., 51., 55. bek., Bírósági Határozatok melléklete 1996/2. 44-46. o.). A gazdasági verseny keretei között tett nyilatkozatoknál, megjelentetett közleményeknél pedig a Bíróság részben az érintett országok versenyszabályaira, részben az európai országokban szokásos versenyjogi megoldásokra alapozza a döntést (*Markt Intern Verlag GmbH. and Klaus Beerman v. Germany*, 1989. március 30-i határozat, Series A no. 165, 34., 35., 37. bek.; *Jacobowski v. Germany*, 1994. június 23-i határozat, Series A no. 291-A, 26-28. bek., Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1997/1. 78-81. o.; *Hertel v. Switzerland*, 1998. augusztus 25-i határozat, 47-51. bek., Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1999/2. 35-37. o.; *Commission's report of 8 January 1960*, 263. bek.).

b) Az Alkotmánybíróság 1994-ben hozott egyik határozatában, büntetőjogi szabályok alkotmányosságát vizsgálva, hivatkozott a Bíróság addig közzétett határozataira és a politikusokkal szemben elkövetett becsületsértés, rágalmozás bűncselekmények tekintetében a Bírósághoz hasonló álláspontot fogalmazott meg. Kimondta, hogy a közhatalom gyakorlóinak védelmében kisebb mértékben korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága, mint más esetekben. Az állami és önkormányzati intézmények szabad bírálata a demokrácia lényegi eleme. Az Alkotmánybíróság határozata szerint az értékítéletek körében nem büntethető a hatósággal vagy hivatalos személlyel, valamint a közszereplő politikussal szemben kifejtett túlzó, felfokozott, gyalázkodó véleménynyilvánítás, de a mindenkit megillető büntetőjogi védelem ezekre a személyekre is kiterjed, ha a nyilatkozat nem a közszereplő politikusi minőségére vonatkozik. A rágalmozás és a becsületsértés általános, bármely sértett esetére meghatározott szabályának alkalmazásánál ennek megfelelően alkotmányos követelmény, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és így a nem büntethető véleménynyilvánítás köre tágabb legyen a közhatalmat gyakorló személyekkel, intézményekkel, valamint közszereplő politikusokkal szemben, mint más személyekkel szemben [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994. 219., 230-231.].

8. Az indítvány alapján vizsgált kérdésekkel kapcsolatban a fentiekben elmondottak szerint az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdése, 54. §-ának (1) bekezdése, 59. §-ának (1) bekezdése, 61. §-ának (1) és (2) bekezdése, valamint az alkotmánybírósági gyakorlat alapján megállapítható, hogy a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága - ha ez nem jár e jogok lényeges tartalmának megsértésével - törvénnyel kivételesen korlátozható. Általában azonban a korlátozás alkotmányosságának a megítélésénél a kiindulási pontot a véleménynyilvánítás és a sajtó

szabadságának a demokratikus rendszer fenntartásában, a közösség tájékoztatásában és a közvélemény kialakulásában játszott különösen fontos szerepe jelenti. Ez a szerep előtérben áll és ezért e szabadságjogok korlátozása szűk körben lehetséges olyankor, ha politikai vitáról, az állam bírálatáról van szó. Nem vagy alig jelenik meg azonban a véleménynyilvánításnak és a sajtónak a demokrácia védelmében játszott szerepe azokban az esetekben, amelyekben a közleményt gazdasági érdekből a gazdasági élet egyik résztvevője teszi gazdasági verseny keretei között a gazdasági élet másik résztvevőjéről; ilyenkor e szabadságjogok korlátozása tágabb körben lehetséges. A korlátozást szükségessé teheti alapvető jog védelme, a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség.

9. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának korlátozásáról eddig tett megállapítások után meg kell vizsgálni, hogy a válaszadási jog általában, valamint az indítványban kifogásolt konkrét szabály olyan korlátozást jelent-e, amely az Alkotmány alapján elfogadható vagy alkotmányellenesnek minősül.

A válaszadási jog az időszaki lap, a rádió, a televízió tekintetében a válasz közlésének kötelezettségét jelenti. Olyan közlemény közreadására való kényszerítés, amely közleményt esetleg szabad döntés alapján nem közvetítenének, a sajtószabadságnak, ezen belül a szerkesztés szabadságának korlátozását jelenti. Ez egyúttal azt is maga után vonhatja, hogy nem tesznek közzé olyan véleményt, amelynél fennáll a veszélye a válaszközlési kötelezettségnek. Ilyen módon közvetetten jelentkezhethet a sajtószabadság részeként is megjelenő véleményközlési szabadság korlátozása. A válaszadási kötelezettség továbbá terhet jelent, költséget és bevételcsökkenést okoz; ennek a hátránynak a kilátásba helyezése a véleményközlés tekintetében visszatartó hatással járhat. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a válaszközlési kötelezettség a sajtó, valamint közvetetten a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását jelenti.

A korlátozás szükségességének és arányosságának megítélésénél fontos annak tisztázása, hogy mi a szerepe a válaszadás jogának. A válaszadás joga a helyreigazítással együtt azt a célt szolgálja, hogy az *emberi méltóság, a jó hírnév sérelmét okozó közlemény* az adott kérdésben ne maradjon kizárólagos ismeretforrás a külvilág számára, hanem ugyanazok számára, akik az első nyilatkozattal, közleménnyel megismerkedhettek, kapjanak tájékoztatást a valós tényekről, illetve az érintett személy álláspontjáról. A jó hírnév és az emberi méltóság védelme mellett azt is figyelembe kell venni, hogy a közvélemény informálása is a teljes körű tájékoztatást indokolja. A sajtó szabadsága a szabad véleménynyilvánítás mellett a véleményformáláshoz szükséges információszerzéshez való jogot is magába foglalja [61/1995. (X. 6.) AB határozat, ABH 1995. 317., 318.].

Az adott kérdésnél különösen jelentős 30/1992. (V. 26.) AB határozat azt emelte ki, hogy "a vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely "intézmény" közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya" (ABH 1992. 167., 178.). A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat pedig rámutatott arra, hogy a véleménynyilvánítási szabadság korlátozásánál indokolt ugyan különbséget tenni értékítélet és tényközlés tekintetében, de "a szintén alkotmányos oltalom alatt álló emberi méltóság, becsület, jó hírnév... az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet, és ezek védelmében a büntetőjogi felelősség érvényesítése sem tekinthető - általánosságban - aránytalannak, így alkotmányellenesnek" (ABH 1994. 219., 230.). Az idézett határozat tekintettel van arra, hogy a megjelenő közlemények különböző fajtái

nemcsak a jó hírnév sérelmét idézhetik elő, hanem a jó hírnévtől függetlenül is sérthetik az emberi méltóságot. Ennek megfelelően a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának joga összeütközésbe kerülhet a jó hírnévhez való jogon kívül az emberi méltósághoz való joggal is. Az emberi méltósághoz való jog pedig - az Alkotmánybíróság kezdettől fogva követett gyakorlata szerint - különösen nagy fontosságú alapjog [23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990. 88., 93.].

10. A válaszadási jog általános megítéléséhez segítséget jelent a külföldi tapasztalatok figyelembevétele is. A válaszadásról szóló szabály sok országban ismert. *Franciaországban* 1819-ben az állami tisztségviselőknek adták meg azt a jogot, hogy a tevékenységükről szóló téves tájékoztatást kijavíttassák, majd 1822-től a válaszadás joga mindenkit megilletett. A most is alkalmazandó 1881. évi sajtótörvény 13. Cikkének 2. és 3. bekezdése előírja, hogy az időszakos kiadványok kötelesek közölni a kiadványban megnevezett személy válaszát. A válaszközlési kötelezettségnek a szöveg szerint nem feltétele a jogsértés, és nincs különbség a tényközlés és a vélemény között, de a válasz terjedelmét a törvény korlátozza. A francia szabályozás példáját követi a *spanyol* 2/1984. számú organikus törvény. A *német* szabályozás ezzel szemben 1874. óta csak a tényközlés esetére adja meg az érintett személynek a válaszadás jogát. Ezt az elvet követik ma is a Német Szövetségi Köztársaságban a Landok szintjén megalkotott törvények. A válaszadás joga azonban erősen korlátozott terjedelmében is, formájában is (Baden-Württemberg 1964. január 14-i sajtótörvényének 11. §-a, Bajor 1964. december 2-i sajtótörvény 10. §-a, Nordrhein-Westphalen 1966. május 24-i sajtótörvényének 11. §-a stb.). A válaszadás jogának alkotmányosságával a német Alkotmánybíróság is foglalkozott és kimondta a törvényalkotónak azt a köteletségét, hogy gondoskodjék a személyiség védelméről a médiumokkal szemben is. A válaszadási jog ilyen védelmi eszköz, amely egyébként a közvélemény formálása szempontjából is fontos, mert több forrásból biztosítja a tájékoztatást (BVerfG 1998. január 14-i határozat, Europäische Grundrechte Zeitschrift 1998. 227-234. o.). A *svájci* Polgári Törvénykönyv vonatkozó szabályai [28. g)-l) Cikk] a némethez hasonló megoldást tartalmaznak.

Az *Emberi Jogok 1969. évi Amerikai Egyezményének* 14. Cikke is kimondja - a törvény által meghatározott feltételek mellett - a válaszadás jogát. Az *USA* nem ratifikálta ugyan az egyezményt, ennek ellenére a válaszadás joga nem ismeretlen ott sem. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság egy 1968-ban hozott határozata szerint nem áll fenn a véleménynyilvánítás szabadságának és a sajtószabadságnak a sérelme annál a jogszabálynál, amely meghatározott körben kimondta a válaszadás jogát (Red Lion Broadcasting Co. v. F.C.C. 395 US 367., 23 L Ed 2d 371., 89 S Ct 1794, 380-382. o.). Bár néhány év múlva, 1973-ban a Legfelsőbb Bíróság nem ismételte meg ezt az álláspontját, de ennél az újabb döntésnél feltehetőleg szerepet játszott az a körülmény, hogy a válaszadás jogának választási kampány keretében történő felhasználási lehetőségéről volt szó. A határozat indokolása kifejtette, hogy az első alkotmánymódosítás óta eltelt idő alatt kommunikációs forradalom ment végbe, megváltozott a kommunikációs piac és ma már nincs mindenkinek esélye álláspontjának nehézség nélkül történő közlésére, a közlési eszközökkel rendelkező társaságok pedig koncentráltak, kevesek döntenek különböző kommunikációs csatornák hasznosításáról; másoktól eltérő lehetőségekkel rendelkezik azonban az a személy, aki választási kampányt folytat (The Miami Herald Publishing Company v. Pat L. Tornillo, Jr. 418 US 241., 41 L Ed 2d 730., 94 S Ct 2831, 735-741. o.).

A válaszadás jogáról szóló szabálynak a Római Egyezmény alapján való megengedhetőségét a Bizottság konkrét esetben meg is vizsgálta. Válaszadásra kötelezés miatt az Egyezmény 10. Cikkének megsértésére hivatkozással benyújtott kérelemmel kapcsolatban a Bizottság kimondta,

hogy a spanyol 2/1984. sz. organikus törvényben előírt válaszadási jog a kérelmező véleménynyilvánítási jogát korlátozza ugyan, de mivel ez a korlátozás mások jó hírnevének védelmében történt, szükséges és arányos intézkedésnek kell tekinteni. A Bizottság azt is kimondta, hogy a válasz közzététele a közvélemény teljesebb tájékoztatását szolgálja, több forrásból biztosítja az információt (Ediciones Tiempo S. A. v. Spain, 1989. július 12-i határozat, no. 13010/87, DR 62. 247). Részben a Bizottság döntésén alapuló, tekintélyes álláspont az államok olyan kötelezettségét is levezethetőnek tartotta az Egyezmény 10. Cikkéből, hogy válaszadási jogról vagy helyreigazításról szóló szabályokat alkossanak (P. van Dijk, G.J.H. van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Deventer, Boston, 1990. 412-413.).

A Bizottság említett határozata egyébként összhangban van az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1974. július 2-i határozatával, amelyben a válaszadásra vonatkozó szabályokról szóló ajánlást fogadtak el. Az ajánlás szövege a jó hírnevet, becsületet, emberi méltóságot sértő tényközlésekkel és véleménynyilvánításokkal szemben szükséges védelmet mondja ki, és igényli ehhez megfelelő jogi eszköz megteremtését. A határozat mellékletében szereplő minimum szabályok szerint válaszadási jog illeti meg azt, akire vonatkozóan időszaki sajtóban, rádióban, televízióban olyan tényeket közöltek, amelyek nem valóságok. Az ajánlás meghatározza azokat az okokat, amelyek alapján a válasz közlését meg lehet tagadni. Ilyen ok a válasz közlésének nem ésszerű rövid időn belül történő kérése, a válasz hossza meghaladja azt a terjedelmet, amely szükséges az információ korrigálásához, a válasz nem korlátozódik a vitatott tényekre, a tartalma miatt közlése bűncselekményt valósít meg, harmadik személyek törvényesen védett érdekeit sérti, a válasz közlését kérő személy nem tudja törvényes érdekét igazolni [Resolution (74) 26 on the Right of Reply - Position of the Individual in Relation to the Press (adopted by the Committee of Ministers on 2 July 1974 at the 233rd meeting of the Minister's Deputies)].

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének az 1993. július 1-jén elfogadott, az újságírói etikáról szóló 1003. számú határozatának 27. pontja felhívta a tagországokat, hogy az egységes szabályozás érdekében hajtsák végre a Miniszteri Bizottságnak a válaszadás jogáról szóló, az előzőekben említett határozatát. A határozat megkülönböztette a tényközlést és a véleménynyilvánítást (4. és 5. pont). Kiemelte azonban, hogy "a törvényesen cselekvő tényfeltáró újságírást tehát az információk és vélemények valóságosságának és tisztességének követelménye korlátozza, s nem egyeztethető össze az előzetesen elfogadott álláspontok és különféle érdekek alapján folytatott újságírói kampányokkal" (21. pont). A 26. pont felszólította a hírközlő szervezetet az általuk közölt hamis vagy téves hír és vélemény gyors helyesbítésére, a nemzeti törvényhozást pedig arra, hogy "megfelelő szankciókat és - ahol lehet - kártérítési lehetőségeket" biztosítsanak (Bírószági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1997/1. 87-90. o.).

11. A fentiek alapján a tág értelemben felfogott válaszadási jogról az állapítható meg, hogy a jó hírnevet, emberi méltóságot sértő közleményre adandó válasz közlésének kötelezettsége a sajtószabadságnak (elsődlegesen a szerkesztés szabadságának), valamint közvetetten a véleménynyilvánítás szabadságának olyan korlátozását valósítja meg, amely az Alkotmányban rögzített alapvető jogok - ezek között a különösen nagy súllyal rendelkező emberi méltóság - védelmét szolgálja. Ez az eszköz akkor is szükséges, ha egyébként az emberi méltóság, a jó hírnév, a becsület megsértőjével szemben büntetőjogi szankciókat alkalmaznak, mert ez a nem büntetőjogi szabály biztosíthatja a közleményről tudomást szerzők tájékoztatását a sértett álláspontjáról. A válasz közlésének kötelezettsége az alapvető jog védelmében segítséget nyújt azoknak, akik egyébként gyengébb pozícióban vannak, mint a tömegtájékoztatási eszközök fölött

rendelkezők. Olyan esetekben pedig, amelyekben a közlemény nem sért alapvető jogot, a válasz célja a valós tényeknek, az érintett személy saját véleményének a külvilággal történő megismertetése; a válaszadási kötelezettséget tehát a közvélemény minél szélesebb alapon történő formálása, a több forrásból származó tájékoztatás indokolja. A válaszadási jog (válaszközlési kötelezettség) mellett szól az Európa Tanács keretében megfogalmazott elvárás is.

Minderre tekintettel az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdése, 54. §-ának (1) bekezdése, 59. §-ának (1) bekezdése, 61. §-ának (1) és (2) bekezdése, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján megállapítható, hogy *a tág értelemben vett válaszadás joga általában a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának nem alkotmányellenes korlátozása*. A válaszadási jogról (válaszközlési kötelezettségről) szóló konkrét rendelkezés alapján lehet azonban csak eldönteni, hogy az adott szabályozási keretek között, e jog gyakorlásának megszabott módja mellett arányos-e az elérni kívánt eredmény az okozott jogsérelemmel.

12. Annak tisztázása után, hogy a válaszadás joga általában nem alkotmányellenes, meg kell vizsgálni, hogy a PtkM.-nek az indítvány által aggályosnak tartott szabálya a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának olyan korlátozását jelenti-e, amelynél az elérni kívánt eredmény arányos az alapvető jog sérelmével.

A PtkM. kérdéses szabálya a Ptk. 79. §-át módosítja. A 79. § a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokról szóló fejezetben helyezkedik el. Ez a fejezet a Ptk. 1959-ben megalkotott szövege szerint kevés szabályt tartalmazott. A személyhez fűződő jogok, így az emberi méltóság és a jó hírnév védelmére a második világháború után a jogi szabályozás, valamint a gyakorlat kevés figyelmet fordított. A Ptk. 1959-ben - a svájci Polgári Törvénykönyvhöz hasonló megoldást követő 1928. évi törvényjavaslatra támaszkodva - kimondta ugyan a személyhez fűződő jogok védelmének általános szabályát, de az általános szabályon kívül kevés részletszabályt határozott meg. A Ptk. 1977. évi módosításakor - a közjogi területen akkor meg nem tehető lépések egy részét pótolva - a személyhez fűződő jogokról szóló fejezetbe több új szabály került be. Ekkor jelent meg a 79. §-ban a helyreigazításról szóló szabályozás és vált anyagi jogi szabállyá a korábban eljárásjogi rendelkezés, amely mellett megmaradt az eljárásjogi rendezés is.

A fentiekben a tág értelemben vett válaszadásról volt szó. A Ptk. 79. §-a azonban a helyreigazítás jogáról rendelkezik, tehát a tág értelemben vett válaszadásnál szűkebb kört fog át. A helyreigazítás csak tényközlésre vonatkozik, vélemény közlésére nem. Ezen kívül a helyreigazításként megjelenő közlemény esetén nem a helyreigazításra jogosult által adott megfogalmazásról van szó, bár nincs kizárva, hogy a helyreigazítást önként vállaló jogalany vagy a helyreigazítást elrendelő bíróság elfogadja a jogosult által megfogalmazott szöveget.

A Ptk. 79. §-a (2) bekezdésének a PtkM. 1. §-ával meghatározott szövege szerint a válaszadás joga nem a helyreigazítási jog helyébe lép, hanem azt kiegészíti, többletet teremt. Ennek a szabályozásnak az az egyik sajátossága, hogy változatlanul fenntartja a tényközléssel szemben a végső fokon bírósági döntéstől függő tartalmú helyreigazítást. Egy további sajátosság az, hogy a PtkM. által meghatározott szabály a véleményközléssel szemben állapítja meg a válaszadás jogát, de nem automatikus alapon, hanem jogsértés esetén, ami ismét bírósági döntést feltételez az esetek túlnyomó részében. A PtkM.-ben található szabályozás további sajátos vonása az, hogy a válaszadás jogát nem korlátozza, általában a bíróság sem szabhatná meg a joggyakorlás határait (pl. maga a válasz is lehet sértő, lehet az alapközleményt lényegesen meghaladó terjedelmű, tartalmában az alapközleményen túlterjedő, több érintett személy esetén valamennyi érdekelt által külön-külön, korlátok nélkül megadott válasz). Az alapvető jogoknak a vizsgált szabály által

megvalósított korlátozása arányosságának vizsgálatánál figyelembe veendő továbbá, hogy a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésének a PtkM. 2. §-ával meghatározott új rendelkezése közérdekű célra fordítható bírság kötelező kiszabását is előírja többlétszankcióként. A helyreigazítási kötelezettség mellé lépő válaszközlési kötelezettség, a válaszadási jog gyakorlásának korlátozása nélkül történő meghatározása a sajtószabadság (szerkesztési szabadság) jelentős sérelmét idézi elő. Emellett a nehezen kiszámítható súlyú jogkövetkezmények a vélemények közlésével szemben is visszatartó hatással járnak.

A fentiek alapján az állapítható meg, hogy a PtkM. 1. §-a által meghatározott szabály nem teremt arányosságot egyrészt az emberi méltóság és a jó hírnév alapvető jogának védelmére biztosított válaszadásról szóló szabály által elérhető eredmény, másrészt a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadsága alapvető jogának korlátozásával előidézett hátrány között. A PtkM. 1. §-ában megfogalmazott az a szabály, amely az egyébként meglévő jogi védelmi eszközök mellé illeszti be a válaszadás jogát, nem határozza meg e jog gyakorlásának a korlátait és egyidejűleg kötelezően alkalmazandó bírságot is előír, olyan mértékben korlátozza a sajtó, valamint közvetlen a véleménynyilvánítás szabadságát, amit nem indokol az emberi méltóság és a jó hírnév védelme. Ezért az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy alkotmányellenes a válaszadás jogának a Ptk. 79. §-a - PtkM. 1. §-ával beiktatott - új (2) bekezdésében meghatározott szabályozási módja.

A Ptk. 79. §-a (3) bekezdésének a válaszadásra vonatkozó - a PtkM. 1. §-a által megállapított - új része csak következménye a (2) bekezdésben meghatározott szabálynak, a (2) bekezdéstől függő eljárási kérdést rendez. Az önálló rendelkezést nem tartalmazó kiegészítés önmagában nincs alkotmányjogilag értékelhető kapcsolatban az Alkotmány 61. §-ának (2) bekezdésével, ezért erről az Alkotmánybíróság nem határozott.

III.

1. Az indítvány a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésének a PtkM. 2. §-ával meghatározott utolsó mondata alkotmányossági vizsgálatát kezdeményezi. A PtkM. 2. §-a kiegészíti a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésének a közérdekű célra fordítható bírság kiszabásáról szóló szabályát. A beiktatott második mondat a meghatározott jogsértés minden esetére bírói mérlegeléstől függetlenül kiszabandó bírságot ír elő. A (2) bekezdés módosítással megállapított utolsó mondata pedig a közérdekű célra fordítható bírság legmagasabb összegét nem jelöli meg, hanem a bírság esetenként megállapítandó összegét a várható visszatartó hatástól teszi függővé. Az indítvány a bírság jogi természetét szabálysértési jellegűnek tekintve kifogásolja, hogy nem került sor a bírság összege felső határának meghatározására és az új szabályt nem tartja összeegyeztethetőnek a jogállam elemeként megjelenő jogbiztonság követelményével, elrettentő hatása miatt pedig a véleménynyilvánítási szabadsággal és a sajtószabadsággal.

Az Alkotmánybíróság az Abtv. 35. §-ának (1) bekezdése alapján alkotmányellenesség előzetes vizsgálatát indítványra, az aggályosnak tartott rendelkezés tekintetében végzi. Az indítvány a 84. § (2) bekezdésének utolsó mondatára vonatkozott, de nem terjedt ki a PtkM. 2. §-a által meghatározott második mondatra, és nem kezdeményezte a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésében a PtkM.-től függetlenül meglévő bírságról szóló szabály alkotmányosságának utólagos vizsgálatát. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság csak a 84. § (2) bekezdésének utolsó mondatával foglalkozott.

2. A jogállam értelmezését adta - egyebek mellett - az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozata is. Más országok jogának összehasonlító vizsgálatát elvégezve kimondta, hogy a

nullum crimen és a nulla poena sine lege elve az államot terhelő alkotmányos kötelezettség. Eredeti jelentése: az állam büntetőhatalma gyakorlásának feltételeit törvényben előre kell rögzíteni. Ez a követelmény ma már azt jelenti, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és megbüntetésnek törvényen alapulónak kell lennie (ABH 1992. 77., 86.).

A jogállam elvét az Alkotmánybíróság gyakorlata elsősorban az Alkotmány valamely konkrét rendelkezésével összhangban vizsgálja. Jelen esetben a vizsgálat a véleménynyilvánítás szabadságáról és a sajtószabadságról szóló rendelkezésekkel összefüggésben történik. A jogbiztonságot az Alkotmánybíróság határozatai kezdettől fogva a jogállam lényeges elemének tekintik. A jogbiztonság jelentése fontos részének tartják, hogy a jog egésze és az egyes jogszabályok kiszámíthatók, előreláthatók legyenek a norma címzettjei számára. A jogbiztonság nemcsak a jogszabály szövegének egyértelmű megfogalmazását követeli meg, hanem a jogintézmények megvalósulásának kiszámíthatóságát is. Az előreláthatóság és kiszámíthatóság azonban nem zárja ki azt, hogy a jogalkotónak és a jogalkalmazónak ne lenne mérlegelési lehetősége [9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992. 59., 65.]. Az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy a jogbiztonságot csorbíthatja, ha egy jogszabály tényállása elvont, túl általános, mert az ilyen megfogalmazás lehetőséget teremt a szubjektív jogalkalmazói döntésre, a különböző jogalkalmazók eltérő gyakorlatára, a jogegység hiányára (1160/B/1992. AB határozat, ABH 1993. 607., 608.).

Az Alkotmánybíróság ebben a kérdésben is figyelembe vette és figyelembe veszi a Bíróság gyakorlatát. Az Alkotmánybíróságnak a jogbiztonságra kialakított elve és gyakorlata megegyezik a Bíróságnak azzal a következetesen alkalmazott követelményével, amelyet az Egyezmény 8-11. Cikkében meghatározott jogok törvényben történő lehetséges korlátozásának ellenőrzésénél alkalmaz. Eszerint a korlátozásnak olyan világosan meghatározottnak kell lennie, hogy az állampolgár ehhez tudja igazítani magatartását, előre felmérhetőnek kell lennie valamely cselekmény következményének. Lehetséges azonban, hogy ez az előreláthatóság csak megfelelő jogi tanácsadó segítségével érhető el. A Bíróság kiemelte azt is, hogy a változó körülményekhez a jognak alkalmazkodnia kell, ezért abszolút kiszámíthatóság nem valósítható meg, gyakran szükség van bizonytalan tartalmú, általános megfogalmazású szabályokra, amelyeknek értelmezése esetenként történik meg (Sunday Times v. The United Kingdom, 1979. április 26-i határozat, Series A, no. 30., 31. o. 49. bek.).

A jogkövetkezmény mértékének előreláthatóságát vizsgálta a Bíróság a Tolstoy Miloslavsky ügyben. Megismételte azt a korábban, más határozatban már kimondott álláspontot, hogy eleget tesz az előreláthatóság követelményének az a jogszabály is, amely a bíró mérlegelésére bízta a döntést, ha a mérlegelés szempontjai eléggé meghatározottak, tehát az egyén nincs kiszolgáltatva a döntéshozó kénye-kedvének. Különösen fennáll az előre kiszámíthatóság hiánya a kártérítésnél, ahol a kártérítés összegének utólagos meghatározása a jogterület természetéből következik. A Bíróság minderre tekintettel nem a szabálynak az Egyezményvel való összeegyeztethetlenségét állapította meg, hanem azt, hogy az angol bírói gyakorlatban kirívóan magas, 1,5 millió £ összegű kártérítésre kötelezés nem volt arányban azzal a törvényes céllal, amely miatt a kártérítés alkalmazásra kerül (Tolstoy Miloslavsky v. The United Kingdom, 1995. július 13-i határozat, Series A no. 316-B, 41-42., 55. bek., Bírósági Határozatok melléklete 1996/2. 44-46. o.).

Mindezek alapján a jogszabályokkal szemben a jogállam elve alapján támasztott az a követelmény, hogy a jogkövetkezmény előrelátható legyen, nem zárja ki a jogalkalmazói mérlegelést, de az alkalmazás szempontjainak elég határozottnak kell lenniük, és az előreláthatóság a jogkövetkezmény sajátosságától is függ.

Az elmondottakra tekintettel kell vizsgálni, hogyan értékelendő az a szabály, amely a közérdekű célra fordítható bírság kiszabásának szempontjait határozza meg, de nem állapítja meg a bírság összegének felső határát.

3. A szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény 1. §-a szerint ugyanúgy, mint az 1999. évi LXIX. törvény 1. §-ának (1) bekezdése szerint akkor van szó szabálysértésről, ha törvény valamely jogellenes cselekményt szabálysértéssé minősít. A szabálysértéssé minősítésnek eljárásjogi és végrehajtási következményei is vannak.

A közérdekű célra kiszabható bírság a Ptk. szövegébe 1977-ben került. Előzménye a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény 53. §-ának (2) bekezdése volt, amely elrendelte a szerzői mű jogosulatlan felhasználása esetén a szerzőt megillető díjon és kártérítésen felül a szerzői díjnak megfelelő bírság kiszabását, ha a jogsértés a felhasználónak felróható. A Ptk. 1977. évi módosításakor - a szellemi alkotások jogi szabályozásával való szorosabb kapcsolat ilyen módon való kifejezéseként is - átvették a szerzői jogi törvény bírságról szóló szabályát és kiterjesztették annak hatályát a személyhez fűződő jogok megsértésére, továbbá valamennyi szellemi alkotáshoz fűződő jog megsértésére. Sem az 1969. évi szerzői jogi törvény, sem a Ptk. módosításáról szóló 1977. évi IV. törvény, sem a PtkM. nem minősített cselekményeket szabálysértéssé. A közérdekű célra fordítható bírságról a bíróság a polgári peres eljárás keretében, a kártérítéssel együtt, a kártérítés mértékének figyelembevételével dönt. A megítélt és ki nem fizetett bírság végrehajtása pedig szintén a megítélt polgári jogi követelések végrehajtásához igazodik. A bírság nem azonos ugyan a kártérítéssel, de a polgári jogi viszonyok szabályozása során alkalmazott szokatlan jogkövetkezmény ugyanúgy nem teszi a személyhez fűződő jogok megsértését szabálysértéssé, mint a szerződés érvénytelenségéhez vezető egyes magatartásokat a Ptk. 237. §-ának (4) bekezdése szerint az állam javára történő marasztalás, amit szintén pénzben kell megfizetni.

4. A közérdekű célokra fordítható bírság megjelenése a magyar jogban azzal áll összefüggésben, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése esetén a vagyoni kár vagy nem mutatható ki vagy csekély összegű, ezzel szemben az okozott kellemetlenség, sérelem gyakran nagy. Ilyen esetekben sor kerülhet nem vagyoni kár megítélésére. 1953-ban azonban a Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése megszüntette a nem vagyoni kártérítést és 1959-ben a Ptk. nem tette lehetővé a sértettnek az ilyen módon történő elégtételnyújtást. A Ptk. 1977. évi módosításakor vezették be ismét szűk alkalmazási körben a nem vagyoni kártérítést, a bírói gyakorlat azonban az 1953. óta ismeretlenné vált intézményt korlátozva alkalmazta. A nem vagyoni kártérítés hiánya volt az alapja annak, hogy az 1969. évi szerzői jogi törvény pótlékként a közérdekű célra fordítható bírságot vezette be (a nem vagyoni kártérítés akkori tagadása miatt az összeget nem lehetett a sértettnek juttatni). A nem vagyoni kártérítéssel szemben meglévő ellenérzések és bizonytalanság miatt a bírság 1977. után is fennmaradt. A nem vagyoni kártérítés szabályainak és gyakorlatának nem kielégítő voltával magyarázható a sajtóról szóló 1986. évi II. törvénynek az 1990. évi módosításával beiktatott 19. § (4) bekezdése is, amely kimondta, hogy a sajtóhelyreigazítási vagy a sajtóval szemben indított más polgári perben a bíróság a törvényben meghatározott szerveket közérdekű célra fordítható bírsággal sújthatja. A rendelkezés hatályosságának ideje alatt hozott eseti határozatában a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a bírság a társadalom rosszállását fejezi ki, általános védekezésül szolgál a hasonló cselekményektől való visszatartás érdekében (Bírósági Határozatok 1991/9. szám 353.).

Az Alkotmánybíróság már 1992-ben a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos gyakorlat megváltoztatását igényelte [34/1992. (VI. 1.) AB határozat, ABH 1992. 192., 201-202.]. A véleménynyilvánítási szabadságról hozott határozat pedig azt fejtette ki, hogy a gyalázkodó

nyilatkozatokra nem a büntetőjogi eszközökkel kell reagálni, hanem bírálattal, de a folyamatba a magas összegű kártérítésnek is bele kell tartoznia [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 180.].

5. A jelentősebb jogrendszerek megoldása azt jelzi, hogy a személyhez fűződő jogok - különösen a jó hírnév megsértése esetén nem vagyoni kártérítést alkalmaznak. A megtérítendő nem vagyoni kár összegének meghatározásánál pedig jelentős szerepet kap a sértettnek nyújtandó elégtétel, valamint a hasonló jogsértésektől való visszatartás szempontja.

A svájci Kötelmi Törvénynek az 1983. december 16-i módosítással meghatározott 49. Cikke 1. bekezdésében kimondja, hogy a személyhez fűződő jog megsértése esetén megfelelő összegű elégtételt kell fizetni, ha a jogsértés súlya ezt indokolja és más módon nem lehet a helyreállításról gondoskodni. A francia bírói gyakorlat a vagyoni kártérítésen túlmenően nem vagyoni kártérítést akkor ítél meg, ha a károkozó magatartása a "magánbüntetést" indokolja. A német BGB 253. §-a szerint nem vagyoni kártérítésre csak akkor lehet kötelezni, ha ezt a törvény külön előírja. A 847. § ennek alapján nem vagyoni kártérítési természetű fájdalomdíj fizetési kötelezettségét meghatározott néhány esetben állapítja meg. A német Legfelsőbb Bíróságnak a II. világháború után kialakult gyakorlata a személyhez fűződő jogok sérelme alapján a törvénykönyvben fel nem sorolt esetekben is megítéli a fájdalomdíjat. A német Alkotmánybíróság a személyiségi jog védelme érdekében alkalmazott fájdalomdíjat az Alkotmánnyal összeegyeztethetőnek ítélte (BGH, Neue Juristische Wochenschrift 1965. 685. o.; BVerfGE 34. 269. o.). A német Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint a pénzbírságot a károkozó vétkességének súlyára és a beavatkozás mértékére tekintettel kell alkalmazni. Az elégtétel nyújtásával ez az intézmény a magánbüntetéshez áll közel. Az angol jogban a jó hírnév megsértésének kártérítés a szankciója, ebben az esetben az összeg meghatározásánál, ha burkoltan is, a jogsértéstől való visszariasztás jelenik meg. A kártérítésnek két fajtáját különböztetik meg: az egyik a keletkezett kár kiegyenlítésére irányul, a másik viszont a büntetést szolgálja (B. S. Markesinis, S. F. Deakin, Tort Law, Oxford, 1996. 3rd ed. 600-601. o.). Az USA bírói gyakorlatában magas kártérítési összegek megállapítása szokásos. Az amerikai jog büntető kártérítési kategóriát is használ meghatározott esetekben, így a jó hírnév sérelme esetén is. Egy 1986-ban hozott határozat tisztázta a büntető kártérítési felelősség több alapkérdését (Philadelphia Newspapers, Inc. v. Maurice S. Hepps et al., 475 US 767., 89 L Ed 2d 783., 106 S Ct 1558, 790-793.).

6. A magyar jogban sem a vagyoni, sem a nem vagyoni kártérítésnél törvény nem határozza meg előre a fizetendő kártérítés összegét. A törvény a kártérítési kötelezettség feltételeit is csak általános jelleggel állapítja meg. Az alkalmazott joghátrány mértékének előre meg nem határozott volta a jogkövetkezmény sajátosságával függ össze, ezen az alapon a jogállamiság sérelme nem állapítható meg. Ehhez a sajátossághoz igazodott a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésének hatályos szövegében szereplő közérdekű célra fordítható bírság, amelyet akkor szabhat ki a bíróság, ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával. Ezt a szabályt egészítette ki a PtkM. 2. §-a a bíróság által kötelezően kiszabandó bírsággal.

Az 1270/B/1997. AB határozat már foglalkozott a gazdasági reklámtevékenységről szóló 1997. évi LVIII. törvény 15. §-ának (3) bekezdésével, amely szerint a bíróság szintén a törvényben meg nem határozott összegű bírságot szabhat ki. Ebben a határozatban azonban a jogbiztonság kérdéséről nem volt szó, más kérdéseket vizsgálva utasította el az Alkotmánybíróság a rendelkezést támadó indítványt (ABH 2000. 713.).

Az elmondottak alapján a Ptk. 84. §-a (2) bekezdésének a PtkM. 2. §-a által beiktatott új utolsó mondata nem minősíthető a jogállam elvével ellentétesnek azon az alapon, hogy a kártérítés

szabályozásához igazított, közérdekű célra fordítható bírságnak az utolsó mondatban szereplő esetében sincs meghatározva a bírság összegének felső határa. Minden szankciónak valamilyen mértékben van olyan hatása, hogy az okozott hátránnyal visszatart hasonló cselekményektől. Emiatt a polgári jogi szankciók nem tekinthetők alkotmányelleneseknek, és nem lehet ellenkező következtetésre jutni a szokásos polgári jogi szankciónak nem tekinthető (de bizonyos mértékig polgári jogi szankció szerepét betöltő) közérdekű célra fordítható bírságnál sem.

A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságával nincs alkotmányos összefüggésben a Ptk. 84. §-a (2) bekezdése utolsó mondatának a PtkM. 2. §-ával meghatározott az a szabálya, amely a bírság összegének kiszabási elveként a jogsértőre gyakorolt visszatartó hatást állapította meg. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságával szemben magának a bírságnak van korlátozó hatása. Ehhez viszonyítva nincs külön szerepe annak, hogy a bírság összegének kiszabása a felróható magatartás súlyához vagy a várható visszatartó hatáshoz igazodik.

A fentiek szerint az Alkotmánybíróság a Ptk. 84. §-a (2) bekezdése utolsó mondatának alkotmányellenességét nem állapította meg.

7. Az Alkotmánybíróság ezt a határozatot a benne foglalt álláspont elvi jelentőségére tekintettel a Magyar Közlönyben közzéteszi.

*Dr. Németh János s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke*

*Dr. Bagi István s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Bihari Mihály s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Czúcz Ottó s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Erdei Árpád s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Harmathy Attila s. k.,
előadó alkotmánybíró*

*Dr. Holló András s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Kiss László s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Kukorelli István s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Strausz János s. k.,
alkotmánybíró*

*Dr. Tersztyánszky dr. Vasadi Éva s. k.,
alkotmánybíró*

Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró párhuzamos indokolása

A többségi határozattal egyetértek. Egyetértek a többségi határozat Indokolása II/11. pontjának azon megállapításával is, hogy "(...) a tág értelemben vett válaszadás joga (...) a sajtó szabadságának nem alkotmányellenes korlátozása. A válaszadási jogról (válaszközlési kötelezettségről) szóló konkrét rendelkezés alapján lehet azonban csak eldönteni, hogy az adott szabályozási keretek között, e jog gyakorlásának megszabott módja mellett arányos-e az elérni kívánt eredmény az okozott jogsérelemmel." A többségi határozat indokolásával kapcsolatban azonban az alábbi kiegészítést tartom szükségesnek.

1. A válaszadás törvényben biztosított joga és a válaszközlés törvényi kötelezettsége a sajtóban megjelenő vélemények pluralitásának biztosítását, a véleménymonopólium kialakulásának megakadályozását, a nem egyenlő eszközökkel folytatott nyilvános viták során a véleménypluralitást, s mindezek által a sajtószabadság érvényesülését szolgálja. A sajtószabadságot és a vélemények pluralitását azonban nem a válaszadás joga biztosítja elsősorban. A válaszadás intézménye ugyanis csak végső eszközként garantálja a sajtóban megjelenő vélemények pluralitását és a sajtóban folyó nyilvános vitatkozás növekedését.

A válaszadás joga és a válaszközlési kötelezettség elválaszthatatlanok egymástól. Míg a válaszadás joga a vélemények pluralitásának és a vélemények sajátos eszközben, a sajtóban való megjelenésének a szabadságát kívánja biztosítani, addig a válaszközlési kötelezettség a sajtószabadságot korlátozza, pontosabban a sajtószabadság egyik összetevőjét, a sajtószerkesztés szabadságát. Ugyanakkor önmagában a válaszközlési kötelezettség - álláspontom szerint - nem korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságot. A sajtó szerzőinek ugyanis joguk van a válaszadásra reflektálni, a válaszadásra újabb válaszadással folyamatosan is reagálni.

A sajtószabadság a demokratikus és alkotmányos politikai rendszerek egyik legfontosabb intézménye, garanciája és eszköze. A sajtószabadság komplex, több összetevőből álló szabadságjog. A sajtószabadság legfontosabb összetevői: a sajtóalapítás szabadsága, a sajtó-előállítás szabadsága, a sajtóterjesztés szabadsága, a sajtószerkesztés szabadsága, valamint az újságírók és szerkesztők sajtóban megjelenő véleményének a szabadsága.

Az egyes konkrét sajtótermékeken belül megjelenő vélemények, értékelések alá vannak rendelve a rovatvezetői, szerkesztői, főszerkesztői, végső soron tulajdonosi akaratnak, akik nemcsak az adott sajtóban megjelenő vélemények ütköztetésének a szempontjait veszik figyelembe, hanem az adott sajtóorgánum arculatának, sajátos szellemiségének a megőrzését, a sajtóorgánum eladhatóságát és nyereséges működtetésének a követelményét is érvényesítik. Ezt korlátozza a válaszközlési kötelezettség, amelynek alapján az újabb és újabb válaszok megjelentetése folyamatos és vég nélküli is lehet. Ezért a válaszközlési kötelezettség azt is eredményezheti, hogy egy adott sajtóorgánum elveszíti sajátos arculatát, politikai beállítottságát. Ez pedig a sajtót fenntartó, a sajtót megvásárló közönség elvesztéséhez is vezethet. Mindazonáltal a válaszadás intézménye nem szolgálhat az egyes konkrét sajtóterméken belüli véleménypluralitás olyan kikényszerítésére, amely a szerkesztési szabadság aránytalan korlátozását eredményezné azáltal, hogy az adott sajtóorgánumban a válaszközlési kötelezettség révén rendszeresen közölni kellene a szerkesztő, a szerkesztőség véleményével ellentétes tartalmú véleményeket.

Mivel a válaszadás jogának megteremtése, illetve a sajtóban megjelenő vélemények pluralitásának a biztosítása a sajtószerkesztési szabadság jelentős korlátozását valósíthatja meg, ezért különösen fontos, hogy a korlátozás ne legyen olyan mértékű, ami az adott sajtóorgánum sajátos profiljának, arculatának elvesztését, valamint a saját véleményével ellentétes vélemények folyamatosan és nagy terjedelemben való közlésének kötelezettségét eredményezi. A sajtószerkesztés szabadságának a véleménypluralitás érdekében történő korlátozása tehát meg kell, hogy feleljen az Alkotmány 8. §-ából az Alkotmánybíróság korai tevékenysége során levezetett és azóta is következetesen alkalmazott azon követelménynek, hogy "az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással." [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 171.] Ezért a válaszadás jogának a megteremtésével egyidejűleg a válaszadási jog korlátait is meg kellett volna állapítani a szerkesztői szabadság védelme érdekében.

Kétségtelen tény, hogy rendkívül egyenlőtlen helyzet teremthető a sajtónyilvánossággal rendelkezők véleménye, valamint e vélemények által érintett, és a sajtó eszközeivel, a sajtóban megjelenés lehetőségével nem rendelkező érintettek véleménye között. Ennek ellenére a válaszadás joga semmiképpen sem lehet abszolút és parttalan. A Polgári Törvénykönyvet módosító törvény szerinti válaszadási jog korlátlan szabadsága a sajtószerkesztési szabadság aránytalan, illetve akár lényeges tartalmát is érintő korlátozását jelenti. A sajtószerkesztés szabadságának a válaszközlési kötelezettséggel való korlátozása arányban kell, hogy álljon a céllal - a véleménypluralitás biztosításával -, amelyre a válaszadás intézményét létrehozták. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásához hasonlóan, a válaszadás jogának a korlátait is - a válaszadás intézményének megteremtésével egyidejűleg - meg kell határozni. Ezek nélkül a korlátok nélkül a válaszadás joga az Alkotmány 8. §-át sérti. A Polgári Törvénykönyv módosításával létrehozott válaszadás intézménye tehát alkotmányellenesen korlátozza a sajtószerkesztés szabadságát, mert a válaszadási jog korlátait - a szerkesztési szabadság védelme érdekében - nem határozza meg.

2. A válaszadás jogának szabályozási módjával szoros összefüggésben van a Polgári Törvénykönyv 84. § új (2) bekezdése szerinti, a sajtóorgánumokkal szemben kiszabandó közérdekű célra fordítható bírság intézménye. A bírság ugyanis a válaszközlési kötelezettséggel összefüggő, azt meghaladó szankciót tartalmaz. Ezért a válaszadás intézményének alkotmányossági vizsgálata során a bírság intézményét is figyelembe kell venni. Álláspontom szerint a közérdekű célra rendelt bírsággal szankcionált válaszközlési kötelezettség a sajtószabadságot aránytalanul korlátozza. Az aránytalanság a következőképpen indokolható:

A Polgári Törvénykönyv 84. § új (2) bekezdésének második mondata a közérdekű célra fordítható bírság kiszabását a sajtó által megvalósított jogsértés megállapítása esetén kötelezővé teszi a bíróság számára. A bíróságnak tehát nincs mérlegelési joga arra vonatkozóan, hogy a bírságot kiszabja-e vagy sem. Azt a jogsértés megállapítása esetén a válaszközlési kötelezettség elrendelésével együttesen minden esetben ki kell szabnia.

A személyhez fűződő jog vélemény vagy értékelés útján történő megsértése miatt a közérdekű célra fordítható bírságot csak a sajtóval szemben kell kiszabni. A válaszadót hasonló jogsértés esetén semmiféle szankció (a Büntető Törvénykönyvben meghatározott becsületsértés és rágalmazás kivételével) nem sújtaná. Ennélfogva a közérdekű célra fordítható bírság alkalmazása során egyoldalúan, csak a sajtóval szemben érvényesül a személyhez fűződő jog megsértésétől való visszatartás követelménye. A sértő vélemények közlésének egyoldalú megtiltása és szankcionálása a sajtóban megjelenő véleménypluralitásnak a szükségesnél nagyobb mértékű és aránytalan korlátozását valósítja meg, és így a sajtószabadságot sérti.

Összességében tehát a válaszadás intézményének a bevezetését általában nem tartom alkotmányellenesnek. A Polgári Törvénykönyv módosításaként elfogadott új rendelkezés azonban nem felel meg az Alkotmány 8. §-a szerinti követelménynek, mert a véleménypluralitás megvalósítása érdekében elfogadott válaszközlési kötelezettséggel okozott alapjogsérelem súlya aránytalan, illetve a sajtószabadság lényeges tartalmának korlátozását is eredményezheti. Mindezek alapján alkotmányellenes a válaszadás jogára vonatkozó konkrét rendelkezés.

Dr. Bihari Mihály s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Czucz Ottó alkotmánybíró különvéleménye

Nem értek egyet a többségi döntéssel elfogadott határozatnak azzal az elemével, amely alkotmányosnak ítélte a PtkM. 2. §-ával beiktatni kívánt Ptk. 84. §-a (2) bekezdése utolsó mondatában megjelölt közérdekű célra fordítandó bírság összegének ott meghatározott megállapítási módját. Véleményem szerint ezt a megoldást is alkotmányellenesnek kellett volna nyilvánítani, s a határozat rendelkező részében az erről szóló megállapításnak is szerepelnie kellene.

Nem tudom elfogadni az indokolás azon összefoglaló következtetését, mely szerint a közérdekű célra fordítható bírság a kártérítés szabályozásához igazított jogintézmény, s így, ha a polgári jogi szankciók nem tekinthetők alkotmányellenesnek, akkor "nem lehet ellenkező következtetésre jutni a szokásos polgári jogi szankciónak nem tekinthető (de bizonyos mértékig polgári jogi szankció szerepét betöltő) közérdekű célra fordítható bírságnál sem." (Indokolás III/6. pontjának harmadik bekezdése.) Megítélésem szerint a két jogintézmény rendeltetése és jogi jellege között lényegesebb különbségek vannak annál, hogy ezeket ilyen mértékig egymással felcserélhetőnek tekinthessük.

Az Alkotmánybíróság már 1992-ben foglalkozott a nem vagyoni kártérítések alkotmányossági kérdéseivel. Akkori döntésében megállapította: a nem vagyoni kártérítéseknek az a funkciója, hogy "az elszenvedett sérelem hozzávetőleges kiegyensúlyozásáról olyan vagyoni szolgáltatás nyújtásával gondoskodik, amely az elszenvedett sérelemért körülbelül egyenértékű más nemű előnyt nyújt." [34/1992. (VI. 1.) AB határozat, ABH 1992. 192., 195.] Ebből adódóan az Alkotmánybíróság felfogása szerint ennek az intézménynek nyilvánvalóan az az alapvető funkciója, hogy a kárt szenvedett oldalon felmerülő hátrányokat orvosolja.

Egészen más a rendeltetése ezzel szemben a PtkM. által bevezetni kívánt kötelező bírságnak. Ennek kiszabandó mértékéről maga a tervezett módosítás úgy rendelkezik, hogy annak "...összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől." Itt tehát már nem a felek egyikét ért hátrányok másik fél által történő kiegyenlítéséről van szó, hanem az állam közhatalmi eszközeinek alkalmazásáról abból a célból, hogy a jogsérelmet elkövető felet magatartásának megváltoztatására szorítsák. Az ilyen represszív célú jogintézmények tipikusan más jogterületek (pl. a büntetőjog, szabálysértési eljárások) szabályozási körébe tartoznak. Az egymással mellérendeltségi viszonyban álló felek viszonyai szabályozására hivatott polgári jogi kapcsolatokban az ilyen közhatalmi megfontolásokat tükröző szankcióknak (a szerzői jogi törvény 1969-es elfogadása óta) egyre szélesebb körű alkalmazása az állam különféle funkciójú fellépési formái közötti keveredéshez, szerepzavarokhoz vezethetnek, s ezért - megítélésem szerint - az állam (állampolgáraival szembeni) kiszámítható magatartása, illetve a jogbiztonság szempontjai alapján önmagában is problematikusnak tekinthetők.

Különösen aggályos azonban ez a megoldás, ha az említett represszív célú szankciók alkalmazásához az eljáró bíróságok számára nem rögzítik azokat a kereteket, amelyek között a bírság kiszabási hatáskörüket gyakorolhatják. E határok nélkül túlzottan tág tere nyílik a bírói mérlegelésnek (esetleg a bírói önkénynek), ami az adott jogszabály érintettre gyakorolt hatásának kiszámíthatóságát, illetve a norma címzettje számára a következmények előre látható voltát veszélyezteti. Ez pedig nem egyeztethető össze az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében rögzített jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonság követelményével.

Mindezt tovább súlyosbítja, ha a közérdekű bírságot olyan magatartások befolyásolására, alakítására kívánják felhasználni, amelyek szoros összefüggésben állnak - az alkotmányos védelem alatt álló, s az Alkotmánybíróság korábbi döntése szerint [30/1992. (VI. 26.) AB határozat, ABH 167., 170.] az alapjogok között is kitüntetett szereppel bíró - szabad véleménynyilvánítási joghoz kapcsolódó sajtószabadsággal. Az ilyen alapjogi védelmet élvező életviszonyokban különösen fontos, hogy az egyes magatartásokhoz hátrányos jogkövetkezményt fűző norma címzettje ismerhesse a magatartásához fűződő lehetséges szankciókat is.

Ellenkező esetben - mint azt az előzetes normakontrollt kezdeményező Köztársasági Elnök úr indítványa is kifejti - "az érintett nincs abban a helyzetben, hogy cselekményének következményeit kellően mérlegelni tudja." Ez pedig "kiszámíthatatlansága folytán olyan mértékű fenyegetést jelent az érintett alapjogok jogosultjaira, hogy az az alapjog által elismert és védett gyakorlásától is elriaszthatja őket." Ez pedig sérti az Alkotmány 61. § (1) és (2) bekezdését és egyben ellentétes az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében írt jogállamiság elvével is.

Mindezek miatt az Alkotmánybíróságnak azon túl, hogy alkotmányellenesnek minősítette a válaszadás jogának a PtkM.-ben meghatározott változatát (amely döntéssel egyébként egyetérték) - megítélésem szerint - meg kellett volna állapítani a korlátok nélküli bírság kiszabása lehetőségének a jogbiztonságot, illetve az Alkotmány 61. § (1) és (2) bekezdésébe ütköző voltát is, s erről a rendelkező részben szólnia kellett volna.

*Dr. Czúcz Ottó s. k.,
alkotmánybíró*

Dr. Holló András alkotmánybíró különvéleménye

Nem értek egyet a határozatnak azzal a leszűkítő álláspontjával, hogy kizárólag a válaszadás jogának a "Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 79. §-ára - az Országgyűlés 2001. május 29-i ülésnapján elfogadott törvény 1. §-ába beiktatott - új (2) bekezdésében meghatározott szabályozási módja" alkotmányellenes; továbbá nem értek egyet a 84. § (2) bekezdésébe beiktatott utolsó mondat tekintetében az indítvány elutasításával.

Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata alapján azt kellett volna megállapítani, hogy a válaszadás joga a véleménynyilvánítás szabadságát, s ezen belül annak meghatározó jelentőségű intézményes formáját a sajtószabadságot nemcsak a vizsgált szabályozási tartalmában aránytalanul, hanem mint új jogintézmény a szükséges mértéken túl is korlátozza.

1. Az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás és sajtó szabadságát értelmező határozataiban ezeknek az alapjogoknak kiemelt alkotmányos értéket tulajdonított, s ezáltal - önmaga számára - különös jelentőséggel bíró alkotmányvédelmi feladatot is meghatározott.

Az Alkotmánybíróság ezt az álláspontját e jogoknak a demokratikus társadalom életében, a társadalmi folyamatokban betöltött meghatározó szerepével részletesen indokolta. [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., a továbbiakban: I.ABh.; 36/1994. (VI. 26.) AB határozat, ABH 1997. 219., a továbbiakban: II.ABh.]

Kétségtelen, hogy a véleménynyilvánítási és a sajtószabadságot értelmező - hivatkozott - alaphatározatok a Btk. egyes rendelkezései alkotmányosságának vizsgálata eredményeként születtek, de a határozatokban megfogalmazott elvi tételek, alkotmányossági mércék, az alapjogkorlátozás alkotmányossági vizsgálatánál általánosságban is irányadóak. Nevezetesen:

- a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni, a véleményszabadságnak "... igen kevés joggal szemben kell engednie..." (I.ABh. 1992. 178.);
- "A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalma nélkül védi." (I.ABh. 1992. 179.)

Ezeknek az értékelési szempontoknak a figyelembevételével kell megvizsgálni, hogy - a határozat kifejezését használva: - a "többlet korlátozások" a véleményszabadság, illetőleg ezen belül a sajtószabadság lényeges tartalmát érintő korlátozásoknak minősülnek-e vagy sem.

Az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében megfogalmazott korlátozási tilalom érvényesülése az alapjog lényeges tartalmának alkotmányossági védelme, az Alkotmánybíróság gyakorlatában - működésének első évében kialakított ún. alapjogi teszt alkalmazásának, a korlátozás szükségességének-arányosságának vizsgálatát jelenti. [20/1990. (X. 4.) AB határozat, ABH 1990. 69. I.ABh.; II.ABh.] Eszerint az alapjog törvényi korlátozása alkotmányosan csak akkor lehetséges, ha más alapjog védelme vagy alkotmányos érték, alkotmányos cél másként nem valósítható meg; az ilyen ismérveknek megfelelő, s emiatt szükséges korlátozásnak meg kell felelnie az arányosság követelményének is: a törvényhozó a cél eléréséhez a legenyhébb eszközt köteles kiválasztani úgy, hogy az elérni kívánt cél és az okozott alapjogsérelem arányban álló legyen.

Az Alkotmánybíróság tehát a korlátozás esetenkénti tartalmi vizsgálata alapján az alapjogi tesztet mint mérlegelési szempontokat alkalmazva, a mérlegelés eredményeként fogalmazza meg álláspontját az adott alapjog tartalmát érintő korlátozás alkotmányosan elfogadható vagy alkotmányosan nem indokolható mértékéről. Az I. ABh. alapján a mérce tartalmi aspektusai még: a véleményszabadság által veszélyeztetett alkotmányos értékek, elsősorban az alapjogok közvetlen veszélyeztetettsége és a veszélyeztetettség visszaigazolhatósága, a reális veszély indokolhatósága.

Jelen ügyben tehát az alkotmányossági vizsgálat elsődleges kérdése az, hogy a válaszadási jog a sajtószabadságnak a másik alapvető jog, az emberi méltósághoz való jog mint általános személyiségi jog, illetve annak részelemei, a becsület és a jó hírnév védelme érdekében történő elkerülhetetlen, más módon meg nem valósítható, szükséges korlátozásának minősül-e?

A vizsgált törvényi rendelkezések Ptk.-ba illesztésének törvényalkotási célja: a személyhez fűződő jogok sérelmének reparációja, s a jövőbeli jogsértések megelőzése. Ugyanez a törvényalkotói cél motiválta a sajtószabadság valamennyi külső korlátját jelentő - meglévő - a büntető- és polgárjog területén működő intézmények kiépítését.

Az emberi méltósághoz való jognak, s részelemeinek a becsületnek és a jó hírnévnek védelmét szolgálják a tisztességes, valósághű tájékoztatás védelme érdekében kialakított jogintézmények: a Btk.-ban megfogalmazott tényállások, a sajtó-helyreigazítási eljárás, a nem vagyoni kártérítés és a közérdekű bírság intézménye.

Álláspontom szerint az alapjog többrétegű korlátozása esetén, a további korlátozás törvényi tényállásának alkotmánybírósági vizsgálatát a szükségesség-arányosság mércéjének alkalmazását, nem önmagában az új törvényi korlátozás tekintetében kell elvégezni, hanem a meglévő és az új korlátozások komplex, egymásra vonatkoztatott értékelése alapján. Méginkább indokolt e vizsgálati módszer a véleménynyilvánítási jog, illetőleg a sajtószabadság tekintetében az általuk védett (egy demokratikus társadalomban kiemelt fontosságú) értékek miatt. A jelen esetben tehát az új törvényi korlátozásokat - a válaszadás jogát, valamint a közérdekű bírságra vonatkozó új törvényi rendelkezéseket (kötelező bírság, felső határ nélkül kiszabható bírság) - a meglévő, hatályos törvényi korlátozások, jogi eljárások tükrében kell vizsgálni.

Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint az Alkotmány a szabad kommunikációt biztosítja, ami alatt mind az "egyéni magatartás", mind a "társadalmi folyamat" értendő. A véleménynyilvánítás joga nem a vélemény tartalmára vonatkozik: "Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt - különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke. Az általa helyesnek tartott véleményeket mindenki - az állam is - támogatja, s a helytelennek tartott ellen felléphet mindaddig, amíg ezzel más jogot nem sért olyan mértékben, hogy az előtt a véleményszabadságnak is vissza kell vonulnia." (II.ABh. 1994. 219., 223.)

A törvényhozó feladata, s egyben kötelessége, hogy az alapjog-korlátozás különböző lehetséges eszközei között mérlegelve a cél elérésére alkalmas legkisebb alapjogsérelemmel járó eszközt - "legenyhébb eszközt" - válassza. (I.ABh. 1992. 171.)

A válaszadás jogára vonatkozó szabályozás a sajtószabadság elé a tényállítás és az értékítélet közötti különbséget figyelmen kívül hagyva emel korlátot. A tényállítás tekintetében a valótlan tényállítás a helyreigazítással reparálható és ezáltal orvoslást nyer az emberi méltóság, becsület, jó hírnév sérelme is. A valótlan állítások vagy valós állítások hamis színbe történő megfogalmazása az alapjogsérelem reális veszélyét, veszélyeztetettségét jelenti. A helyreigazítási eljárás, mint alapjogvédelmi eszköz, mint a sajtószabadság külső korlátja lényegében lefedi, reparálja a védendő, megsérült alapjogot. Ami ezen felül marad - a szubjektív értékítélet, vélemény általi alapjogsérelem (ami elsősorban a feltételezhetően és jellemzően érintett kör közéleti szerepének rangját védendő szempont, s ez inkább a méltóságon túli értékelési tartomány ...) a további korlátozást, a válaszadási jog biztosítását, álláspontom szerint nem teszi elkerülhetetlenül szükségessé. A médiában szereplő (érintett) személy becsületét és jó hírnevét a valótlan állítással szemben a helyreigazítási eljárás biztosítja. Ezzel az eljárással az érintett személy a kedvezőtlen társadalmi megítélését ellensúlyozta, méltóságán esett csorba orvoslást kapott. Az ezzel párhuzamosan megítélhető nem vagyoni kártérítésnek pedig erkölcsi értékalkotó funkciója van. A sajtóbeli vélemény, értékelés a helyreigazítással - ha olyan tartalmú - már a közvéleményben átértékelésre kerül, s egyben jellemzi annak szerzőjét. A fennmaradó alapjogsérelem feltételezett, reális veszélye nehezen igazolható. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a határozatban bemutatott nemzetközi gyakorlat túlnyomó többségben a tényállítás tekintetében biztosítja a válaszadás jogát.)

A helyreigazítás szűkebb vagy tágabb értelmezése a bírói gyakorlatra tartozó kérdés. A tényállításokkal szoros összefüggésben levő vélemény leválasztása helyett az együttes reagálás lehetőségének biztosítása még értelmezhető a helyreigazítási eljárás iránti igénynek.

Más oldalról: önmagában az értékítélet szükségszerűen szubjektív reagálásokat involvál a közlés befogadóinál. A befogadó tehát maga dönt és minősít: azonosul a véleménnyel vagy elveti azt. Ezért valószínűsíthető - állapítja meg helyesen az indítvány -, hogy "az elfogadott társadalmi diskurzus kereteit túllépő értékítélet nem talál elfogadásra a közvéleményben."

A sajtószabadság alkotmányos garanciát "az állam tartalmi be nem avatkozása" biztosítja. [37/1992. (VI. 10.) AB hat., ABH 1992. 227., 229.] Az ún. védelmi jogi megközelítés mellett, a sajtószabadság szubjektív jogi aspektusa: a sajtótermék arculatának, szemléletének, nézetrendszerének kiépítése, a szerkesztés szabadsága. A szerkesztési szabadság alapjog értékű eleme a sajtószabadságnak. Meghatározott vélemény, értékítélet közlésére való kötelezés éppen a sajtó legszubjektívebb tartományát, a véleményformálást a tényekből vett adatokból levonható értékelő munkáját érinti. A válaszadási jog (tehát olyan többletkorlátozás, ami) szükségtelen mértékben korlátozza a szerkesztés szabadságát, ezáltal a sajtószabadság lényeges tartalmát.

Nincs olyan súlyos, reális, közvetlen alapjogsérelemi veszély és ehhez kapcsolható reparációs cél, ami a helyreigazításon, esetenként a nem vagyoni kártérítési igény érvényesíthetőségén túli - azt kiegészítő - intézményes korlátozást alkotmányosan indokolná.

Preventív alapjogvédelmi eszközöként sem igazolható a választás jogának alkotmányossága, a hatályos jogi eszköz (külső korlát) közérdekű bírság mint szankciójellegű intézmény létezése mellett, ugyanis nem felel meg az Alkotmánybíróság által az alapjogi korlátozás egyik mércéjeként megfogalmazott alkotmányos követelménynek, a legenyhébb eszköz alkalmazásának. A kártérítés és a bírság együttesen megfelelő visszatartó hatással bír és a válaszadási joghoz képest kevésbé korlátozza a sajtószabadságot.

2. Nem értek egyet a Ptk. 84. § (2) bekezdésének az 1. pontban részletezett (vizsgált) törvény 2. §-ával beiktatott utolsó mondata alkotmányellenességének megállapítására irányuló indítvány elutasításával, miszerint: a kérdéses szabály "... amely a bírság összegének kiszabási elveként a jogsértőre gyakorolt visszatartó hatást állapította meg..." "... a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságával nincs alkotmányos összefüggésben..."

A vizsgált törvény a Ptk. 84. § (2) bekezdését az alábbi két mondattal egészítette ki: "Ha a jogsértés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió vagy televízió útján történt, a bíróság a jogsértőnek közérdekű célra fordítható bírságot is kiszab. A közérdekű célra fordítható bírság összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől."

A közérdekű bírság a nem vagyoni kártérítésből jellegében eltérő intézmény, egy sajátos represszív-preventív szankció. A polgári jogi kártérítés összege nyilvánvalóan az elszenvedett kár bírói mérlegelésének a függvénye. Ezzel szemben a közérdekű bírság - mint adott sajtómagatartással szembeni társadalmi rosszallást kifejező szankció - kiszabásának "felső határaként", annak összegszerűsége helyett egy elvont törvényalkotói célt, a megelőzés elvét meghatározni, ellenkezik a jogállam - az Alkotmánybíróság gyakorlatában - "nélkülözhetetlen elemeként" (9/1992. (I. 30.) AB hat., ABH 1992. 59. 65.] számon tartott jogbiztonság követelményével. Ugyanakkor - egyetértve az indítványozóval - "kiszámíthatatlansága folytán" jelentős befolyásoló szereppel bír a sajtószabadság lényeges tartalmára, a szerkesztés szabadságára, megsérti ezáltal az Alkotmány 61. § (1) bekezdését.

3. A határozat szoroson értelmezi az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (Abtv.) 35. §-át, ezért kizárólag a Ptk. 84. § (2) bekezdésének új utolsó mondatát tekintette az indítvány tárgyának.

Az Abtv. 35. § (1) bekezdése szerint: "a köztársasági elnök indítványára az Alkotmánybíróság az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény aggályosnak tartott rendelkezését megvizsgálja."

Álláspontom szerint az "aggályosnak tartott rendelkezés" törvényi kitételét, az Alkotmánybíróság általános alkotmányvédelmi pozíciójából kiindulva, az adott vizsgálandó normán belüli szoros összefüggésre, s e hatáskör speciális, preventív jellegére, valamint az alkotmányos szervek együttműködési kötelezettségére is tekintettel [52/1997. (X. 14.) AB hat., ABH 1997. 331., 345.] - tágan kellett volna értelmezni és az alkotmánybírósági vizsgálat körébe vonni a Ptk. 84. § (2) bekezdés utolsó előtti új mondatát is. Eszerint, ha a nem vagyoni kártérítés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió vagy televízió útján történt, a bíróság köteles közérdekű bírságot kiszabni. Ez azt jelenti, hogy a negatív sajtómagatartással arányos kártérítés mellé - a jogsértés minden esetére - automatikus bírság kiszabása járul. Az arányosság bírói mérlegelését a törvény kizárja. A két új rendelkezés együttesen már olyan súlyos veszélyeztetettséget jelenthet, ami a sajtószabadság gyakorlásától való elrettentés szintjét is elérheti. E külső korlátok létezése

elsősorban nem a feltételezett jogsértések megelőzését szolgálná, hanem nagyobb hatásfokkal inkább befolyásolná a szerkesztési koncepció esetenkénti kialakítását, mivel olyan kényszeres megfontolásra készítetést jelentene, ami jelentős mértékben, szükségtelenül korlátozná a szerkesztés szabadságát.

Összegezve: a sajtószabadság új külső (többlet-) korlátai a válaszadás jogintézménye, a kötelezően kiszabandó és felső határ nélküli összegben kiszabható közérdekű bírság a meglévő külső korlátokra is tekintettel, a szükséges mértéken túl korlátozzák a sajtószabadságot (a szerkesztés szabadságát), megsértve ezáltal az alapjog alkotmányban védett lényeges tartalmát.

*Dr. Holló András s. k.,
alkotmánybíró*

Dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleménye

I.

1. Más okból, de egyetértek a többségi határozatnak azzal a megállapításával, amely szerint alkotmányellenes a válaszadás jogának az a szabálya, amelyet az Országgyűlés a 2001. május 29-i ülésnapján elfogadott törvény 1. §-ával a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 79. §-ának új, (2) bekezdésében meghatározott.

2. Nem értek egyet ugyanakkor azzal, hogy a többségi határozat nem állapította meg a Ptk. 84. § (2) bekezdésében foglalt új rendelkezés alkotmányellenességét.

II.

Álláspontom részletesebb kifejtése előtt két általános körülményre utalok:

1. Úgy ítélem meg, hogy a jelen indítvánnyal kapcsolatban sokkal többről van szó, mint a Ptk.-t módosítani kívánó rendelkezések alkotmányosságáról. Az alapvető gondok eredőit magam mindenestre abban látom, hogy az Országgyűlés mindmáig nem alkotta meg az Alkotmány 61. § (3) bekezdésében 2/3-os szavazattöbbségű szabályozási körébe utalt, sajtószabadságról szóló törvényt. Így nyílik mód és lehetőség arra, hogy a széles konszenzuson alapuló "alkotmányos sajtójog" hiányában az Országgyűlés egyszerű többséggel elfogadott törvényekkel (itt: a Ptk. módosításával) szabályozzon olyan viszonyokat, amelyek sokkal inkább az Alkotmány 61. § (3) bekezdésében előírt, minősített többséget igénylő sajtótörvénybe kívánkoznának. A polgári jogi keret a jelen esetben nem más mint kényszerzubbony, amely elvileg és gyakorlatilag is természetén és hatókörén kívül eső viszonyokat szabályoz. Itt egy rendszerváltás előtti jogi konstrukció fennmaradásáról és továbbéléséről van szó, amely változatlanul azt juttatja kifejezésre, hogy az egyén, a személyiség védelme - legalábbis a most vizsgált körben - csak a Ptk.-beli szabályozással érhető el.

A kor sajátosságait figyelembe véve, a sajtó-helyreigazítás 1977-ben történt Ptk.-ba emelése - jóval az 1986. évi II. törvény előtt, más személyiségvédelmi rendelkezésekkel együtt - progresszív lépés volt. A személyeket védő alkotmányos garanciák megteremtéséről akkor szó sem lehetett, a személyiség védelmét annak idején a polgári jog vállalta fel. Abból azonban, hogy egy jogintézmény vagy jogi konstrukció 1977-ben progresszív volt, még nem következik, hogy az marad egy másik, alkotmányos berendezkedésben is. Erre tekintettel meggyőződéssel állítom,

hogy az "alkotmányos sajtótörvény" közvetítése nélkül a Ptk. jelenleg hatályos helyreigazítási szabályai sem állnák ki az alkotmányosság próbáját.

Az indítványozó a "sajtószabadság sérelmét" állítja a PtkM.-mel kapcsolatban. Ez nemcsak úgy valósulhat meg, hogy az Alkotmány 61. § (2) bekezdését felhívva a Magyar Köztársaság nem védi kellő súllyal a sajtó szabadságát, mert szükségtelenül és aránytalan sérelmet okozva korlátozza ezt a szabadságot, hanem úgy is, hogy a sajtószabadságot (itt: a szerkesztési szabadságot) érintő törvényt nem az Alkotmányban előírt módon alkotják meg. Álláspontom szerint tehát a "sajtószabadság sérelmének" vizsgálatába az Alkotmány 61. § (3) bekezdése is bevonandó lett volna.

2. A kétharmadoság vizsgálatán túl, a közérdekű bírság intézményének alkotmányossági megítélésénél is jelentőséget tulajdonítok az indítványhoz kötöttség kérdésének.

Az indítvány kifejezetten csak azt kéri, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg a Ptk. PtkM. 2. §-ával megállapított 84. § (2) bekezdése utolsó mondatának alkotmányellenességét. Kérdéses lehet tehát ezúttal is az, túlterjeszkedhet-e az Alkotmánybíróság az indítványozó kérelmén. E tekintetben álláspontom ugyanaz, mint a 2/2001. (I. 17.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásomban is volt. Azaz: a köztársasági elnök előzetes normakontrollra irányuló indítványa esetén is módja van az Alkotmánybíróságnak az indítvánnyal érintett jogszabályi környezet teljesebb körű feltárására. [Csak emlékeztetőül: éppen a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény 14. § (2) bekezdése tekintetében - köztársasági elnöki előzetes normakontrollra irányuló indítvány nyomán állapított meg az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alkotmányosértést. [48/1993. (VII. 2.) AB határozat, ABH 1993. 314., 319.] Az Alkotmánybíróság tehát nem kezelheti mereven az Abtv.-ben kapott hatásköreit, az alkotmányosság hatékony védelme megkövetelheti a támadott rendelkezéssel szoros összefüggésben álló más rendelkezések (pl. itt a jogkövetkezmény alkalmazási feltételének) alkotmányossági vizsgálatát is.

Az indítványhoz kötöttséget a jelen esetben sem tudom ezért akként értelmezni, hogy az Alkotmánybíróság vizsgálata nem terjeszkedhetne túl a Ptk. 2. §-ával beiktatott PtkM. 84. § (2) bekezdése utolsó mondatának vizsgálatánál.

III.

1. Jóllehet egyetértek a többségi határozatnak azzal a megállapításával, amely szerint alkotmányellenes a válaszadás jogának tervezett szabálya, ez azonban nem jelenti azt, hogy a megállapításhoz kapcsolódó indokolást is minden tekintetben megfelelőnek tartom.

Az indokolással kapcsolatos első kifogásom a többségi határozat II. 11. pontjában foglalt következtetéssel kapcsolatos. A többségi határozat szerint - az Alkotmány 8. § (2), 54. § (1), 59. § (1), 61. § (1)-(2) bekezdéseire, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatára tekintettel - a "tág értelemben vett válaszadás joga általában a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának nem alkotmányellenes korlátozása".

Azért nem értek egyet a PtkM. és a többségi határozat mögött meghúzódó sajtónyilvánosságra vonatkozó felfogással, mert egy, a vélemények többszólamúságát toleráló és biztosító alkotmányos rendszerben a sajtónyilvánosság lehetővé teszi, hogy az érintett személyek - tipikusan a közszereplők - elmondhassák, ütköztethessék véleményüket. Demokratikus viszonyok között a sajtópiac pluralitása a tömegtájékoztatási eszközök versenyét is megteremti. A vélemények, értékelések közérdeklődésre számot tartó eseményekről jelennek meg, amelyekben általában közszereplők érintettek. A sajtópiac sokszínűségéből következő verseny a tömegtájékoztatási eszközök elemi érdekévé teszi, hogy ilyen, közérdeklődésre számot tartó

eseményekről tudósítsanak, azokkal kapcsolatban véleményeket, értékeléseket jelentessenek meg. Ebben a megközelítésben nem a tömegtájékoztatási eszközök felett rendelkezők "túlhatalmától" kell megvédeni a polgárokat. Sokkal inkább arra kell helyezni a hangsúlyt, hogy a közügyek iránt érdeklődő, azok megvitatásában részt vevő emberek szabadon választhassanak a vélemények piacán.

Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a sajtószabadságot elsősorban az állam tartalmi be nem avatkozása biztosítja. Ezzel elvileg lehetővé válik, hogy a társadalomban meglévő vélemények teljessége megjelenjen a sajtóban; az Országgyűlés törvényhozó hatalmánál fogva köteles megakadályozni, hogy tájékoztatási monopóliumok jöjjenek létre. [Vö.: 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992. 227., 229-230.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994. 219., 223.; 13/2001. (V. 14.) AB határozat, ABH 226., 230.] Ezek következtében, plurális sajtóviszonyok mellett, a válaszadás jogának tervezett szabályozása indokolatlan beavatkozást jelentene a sajtó (szerkesztés) szabadságába az állam részéről.

2. Második kifogásom a kilátásba helyezett közérdekű bírsággal kapcsolatos.

A közérdekű célra fordítható bírság intézményét szükségtelennek tartom. A válaszadási joghoz kötelezően kapcsolódó közérdekű bírság osztja a válaszadás alkotmányjogi megítélését. Álláspontom szerint a Ptk. 84. § (1) bekezdésében írt jogvédelmi eszközök - különösen a kártérítés intézménye - jelenleg is elégséges védelmet biztosít a felmerült jogsérelem (a jó hírnév megsértésének) orvoslására. A kötelezően alkalmazandó közérdekű bírság bevezetése és intézményesítése - azzal együtt, hogy nincs kapcsolatban a jogsérelmet szenvedett személy jóvátételével - komoly rést üt azon a falon, amelyet az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadsága érvényesülése érdekében emelt. Az Alkotmánybíróság szerint: "A véleménynyilvánítás szabadsága - alkotmányos alapjogként - fokozott védelmet élvez, azt csak az emberi méltósághoz, a becsülethez és a jó hírnévhez való jogok védelme - mint külső korlátok - korlátozhatják." [33/1998. (VI. 25.) AB határozat]. Ezekről a "külső korlátokról" már az egyik korai határozatában szólt az Alkotmánybíróság: "... A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt - az egyéni magatartást és társadalmi folyamatot biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt - különösen azért, mert maga a vélemény is e folyamat terméke..." [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 178-180.]. Ugyanez a határozat szoros kapcsolatot teremtett a véleménynyilvánítási szabadság és a sajtószabadság között is. "A véleménynyilvánítási szabadság a sajtószabadság vonatkozásában sajátosan érvényesül. A sajtó szabadságát arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a "sajtó" a véleményalkotáshoz szükséges információszerzésnek, a véleménynyilvánításnak és a véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. Ahogy a sajtószabadság joga a véleménynyilvánításhoz való jogból mint anyajogból vezethető le, úgy a véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett volta is annyiban vonatkozik a sajtó szabadságára, amennyiben az a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát szolgálja. A sajtó nemcsak a szabad véleménynyilvánítás eszköze, hanem a tájékoztatásé is, azaz alapvető szerepe van a véleményalkotás feltételét képező tájékozódásban. Az Alkotmány 61. § (1) bekezdése is egymás

mellett tartalmazza a szabad véleménynyilvánításhoz, továbbá a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jogot." (ABH 1992. 227., 229.)

Álláspontom szerint ezeket a kitüntetett értékeket közvetlenül veszélyezteti a "közérdekű célra fordítható bírság" intézményének a bevezetése. Ennek révén olyan új - a Ptk. fogalmi és intézményi rendszerébe egyébként nem is illő - jogkövetkezmény lép be, amely önmagában, már kilátásba helyezésénél fogva szükségtelen korlátozást jelent, az mind a véleménynyilvánítás, mind a sajtószabadság elé magas gátat emel.

A közérdekű bírsággal kapcsolatban nem védhető az az álláspont sem, hogy annak alkalmazása "a társadalom rosszallását fejezi ki". Véleményem szerint ugyanis nem igazolható az a hipotézis, miszerint, ha a bíróság megállapítja, hogy egy napilap, folyóirat, rádió, televízió stb. útján közölt vélemény vagy értékelés valaki személyhez fűződő jogát sérti, akkor ott automatikusan a társadalom rosszallása is kifejeződik. Ennek oka éppen az, hogy a vélemények többszólamúságát elfogadó és biztosító demokráciákban valamely közügyben, annak szubjektív megítélése miatt, szinte soha nem alakulhat ki konszenzus. (Itt csupán jelezném: a tényállítások és vélemények közötti különbség felvethet további, jogalkalmazási nehézségeket is. A Ptkm. 3. §-a a sajtóhelyreigazítási eljárás szabályait rendeli alkalmazni a válaszadás közlése iránti eljárásra. Nehezen képzelhető el azonban az, hogyan alkalmaznák a bíróságok a Pp. sajtó-helyreigazítási eljárásra vonatkozó szabályait, amelyek középpontjában valamely tényállítás valóságának bizonyítása áll.)

A sajtószabadságra gyakorolt "visszatartó hatást" ("chilling effect") csak fokozza a közérdekű célra fordítható bírság alkalmazásának tervezett szabályozási módja. E szabályozási mód részben merev, eltérést nem engedő ["... Ha a jogsértés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió útján történt, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszab..."], részben mindenféle korlátot feloldó, gyakorlatilag a bíróság szabad belátása előtt utat nyitó jellegű és tartalmú. ("... A közérdekű célra fordítható bírság összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől.") Mindez azzal a veszéllyel járhat, hogy a tervezett szankció a demokratikus rendszer léte és működése szempontjából alapvető fontosságú véleménynyilvánítási szabadság és sajtószabadság érvényesülését közvetlenül és érzékelhető módon korlátozza.

Következésképpen az Alkotmánybíróságnak a Ptk. Ptkm. 2. §-ával megállapított 84. § (2) bekezdésének idézett utolsó két mondatát egységesen, összefüggéseiben kellett volna értelmeznie, függetlenül attól, hogy az indítvány maga valóban csak az utolsó mondat alkotmányellenességének megállapítását kezdeményezte. Az indítványhoz kötöttségnek azt a rendkívül merev módját, amelyet a határozat követ (egy bekezdés három mondatát izolálja), nem tudom elfogadni, az - álláspontom szerint - az Alkotmánybíróság téves szerepfelfogásán alapul. Márpedig a két (szerintem összetartozó) mondat tartalmi egységként való kezelése semmiképpen nem hozhatta volna azt a végkövetkeztetést, amely lényegében azt sugallja, hogy a közérdekű bírság kilátásba helyezése egyrészt szükséges, másrészt az okozott jogsérelemmel arányos korlátozást is jelent.

Álláspontom szerint a sajtószabadság indítvány által aggályosnak tartott szabályozással történő korlátozása - a jó hírnév és az emberi méltóság védelmét szolgáló egyéb eszközök biztosítottaságára is figyelemmel - szükségtelen, és erre tekintettel alkotmányellenes.

Dr. Kiss László s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Kukorelli István alkotmánybíró különvéleménye

Egyetértek a határozat rendelkező részének azon megállapításával, amely alkotmánysértőnek tartja a válaszadás jogának az Országgyűlés 2001. május 29-i ülésnapján elfogadott, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról szóló törvény (a továbbiakban: Ptkm.) 1. §-ával beiktatott szabályát.

Nem értek egyet azonban azzal, hogy ezt a döntést kizárólag az arányosság tesztje alapozza meg. A véleményszabadság kiemelt alkotmányos oltalmát hangsúlyozó korábbi alkotmánybírói gyakorlatból az következik, hogy a válaszadásnak a törvényalkotó által elképzelt jogintézménye kényszerítő indok nélkül csorbítja a sajtó szabadságát.

Nem osztom a határozatnak azt a konkrét ügyön túlmutató álláspontját sem, amely szerint a válaszadás joga általában nem alkotmányellenes, mivel az a sajtó szabadságának az emberi méltóság és a jó hírnév védelme érdekében alkalmazott, szükséges korlátozása.

Véleményem szerint alkotmánysértő az is, hogy a jogalkotó a törvényben nem határozta meg a válaszadás esetében kötelezően alkalmazandó közérdekű bírság felső határát.

1. A Ptkm. 1. §-ába foglalt válaszadás jogintézményének bevezetésével a jogalkotó a sajtótermékek, valamint a rádió- és televízióműsorok tartalmát oly módon szabályozza, hogy az ellenvélemények, értékelések közzétételére kötelezi a szerkesztősejteket, illetve a műsorszolgáltatókat. Egy ilyen, a sajtószabadságot érintő tartalmi beavatkozás alkotmányossága a szükségesség és arányosság tesztje alapján vizsgálendő. Az eljárás során az Alkotmánybíróságnak figyelemmel kell lennie arra is, hogy a véleménynyilvánítás kiemelt védelmében a sajtószabadság is osztozik, a sajtószabadságnak tehát igen kevés joggal szemben kell csak engednie.

Véleményem szerint vitatható az a jelen alkotmánybírói határozatban foglalt megállapítás, amely szerint a szólás- és sajtószabadság korlátozása "szűk körben lehetséges olyankor, ha politikai vitáról, az állam bírálatáról van szó", de elfogadható a tágabb körű korlátozás azokban az esetekben, amikor "a sajtónak a demokrácia védelmében játszott szerepe nem vagy alig jelenik meg". A határozat alapján ez utóbbi körbe tartozik a válaszadás alkotmányosságának vizsgálata.

Az Alkotmánybíróság által a kereskedelmi információkra vonatkozó szabályok alkotmányossági vizsgálatkor korábban alkalmazott teszt, amely alkotmányos védelemben részesíti a gazdasági reklámokat, de azok esetében szélesebb körben ismeri el az állami beavatkozás szükségességét, a válaszadás jogintézménye alkotmányosságáról való döntéshozatalkor nem lehet irányadó.

"Az Alkotmány a szabad kommunikációt - az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot - biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a véleménynyilvánítás alapjoga." [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 179.] Ezen alapállásból következik, hogy tartalmára tekintet nélkül részesül kiemelt alkotmányos védelemben a véleménynyilvánítás, függetlenül attól, hogy magánjellegű közlésről vagy politikai beszédről, bírálatról van szó. Az Alkotmánybíróság a kifejezés szabadságát mint az egyén önkifejezésének, személyisége szabad kibontakoztatásának elengedhetetlen eszközét, illetve mint az egyén demokratikus társadalomban való részvételét elősegítendő részesítette többletvédelemben. Minthogy a kereskedelmi információk célja általában sokkal inkább valamely áru megismertetése és a vásárlásra ösztönzés, mintsem az önkifejezés és a demokratikus párbeszédben való részvétel, a reklámok esetében szélesebb körben minősülhet alkotmányosnak az állami beavatkozás. A Ptkm. 1. §-ának hatálybalépése esetében azonban a válaszadás jogintézménye nem csupán az ún. kereskedelmi információra

vonatkozó vélemény vagy értékelés esetében lenne alkalmazandó, hanem például a politikusokat, közszereplőket érintő közérdekű tárgyban közölt véleményekre (tehát a politikai vita fogalmába tartozó közlésekre), valamint a magánjellegű értékelésekre is, amennyiben azok személyiségi jogot sértőek.

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság által többször megerősített, a kifejezés szabadságának kiemelt védelmét biztosító alapjogi teszt alapján kellett volna a határozatnak megítélnie, hogy a válaszadás bevezetésének van-e kényszerítő indoka, vagy a hatályban lévő Polgári Törvénykönyv és a Büntető Törvénykönyv kínálta jogi eszközök megfelelő védelmet nyújtanak a személyiségi jogséremlmek esetében.

2.1. A határozat álláspontja szerint a tág értelemben vett válaszadás joga, vagyis a tényállítások esetében igénybe vehető sajtó-helyreigazítás és az ellenvélemény közlésének (válaszadás) joga együttesen minősül a sajtószabadság szükséges korlátozásának. Minthogy előzetes normakontroll keretében az Alkotmánybíróság kizárólag a Ptkm. által bevezetett válaszadási jog alkotmányosságát vizsgálhatta, nem térek ki különvéleményemben arra a kérdésre, hogy összeegyeztethető-e az Alkotmánnyal a sajtó-helyreigazítás jogintézményének jelenlegi szabályozása.

Az Alkotmány 61. § (2) bekezdése alapján a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát. Ezt a szabadságot az államnak arra figyelemmel kell garantálnia, hogy a sajtó a véleménynyilvánításnak és a véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. A sajtószabadságot elsősorban az állam tartalmi be nem avatkozása biztosítja; ennek felel meg például a cenzúra tilalma és a szabad lapalapítás lehetősége. Ezzel a tartózkodással az állam elvileg lehetővé teszi, hogy a társadalomban meglévő vélemények, valamint a közérdekű információk teljessége megjelenjen a sajtóban. [37/1992. AB határozat, ABH 1992. 227., 229-230.]

A törvényhozó a Ptkm. általános indokolásában hangsúlyozza, hogy a válaszadás jogintézményének bevezetésével olyan, a sajtóra kötelező szabályozást alkotott, amelynek célja az "emberi méltósághoz való jog és a jó hírnévhez való jog alkotmányos értékeinek" védelme. A korlátozás azonban valójában a személyiségi jogok erősebb védelmét célozza. A személyiségi jogok (és ezen belül a jó hírnévhez való jog) pedig, bár igen közeli kapcsolatban állnak az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében garantált emberi méltósághoz való alapjoggal, azzal mégsem azonosak. Az emberi méltósághoz való jog az "általános személyiségi jog" egyik megfogalmazása (8/1990. AB határozat, ABH 1990. 42., 44.). Az általános személyiségi jog anyajogából fakadó egyes jogok pedig, így - többek között - a jó hírnévhez való jog is a szükségesség és arányosság tesztje alapján korlátozható. Igaz ugyan, hogy a sajtószabadság korlátai közül a legnagyobb súllyal a személyhez fűződő jogok vehetők figyelembe, de az alapjogok közötti mérlegelés során is vizsgálendő, hogy az alkalmazott jogalkotói korlát elengedhetetlenül szükséges-e a személyiségi jogok védelmében, vagy a hatékony személyiségvédelem más, a sajtó szabadságát kevésbé korlátozó módon is elérhető.

A Ptkm. 1. §-a a válaszadás bevezetésével a sajtó szabadságát a személyiségi jogok védelme érdekében korlátozza, és e korlátozás, mivel annak kényszerítő indoka nincs, álláspontom szerint szükségtelen, következésképpen alkotmányosértő. Jogrendszerünk ma több lehetőséget biztosít a személyhez fűződő jogaiban sértettek számára, hogy jogséremlükre orvoslást nyerjenek. A Polgári Törvénykönyv alapján polgári peres eljárást indíthat az, akit (például valós vagy valótlan tény állításával, esetleg sértő kifejezés használatával) személyhez fűződő jogában megsértettek. Ennek során követelheti - többek között - a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; a

jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; elégtételadást, illetve a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását vagy kártérítést. [Ptk. 84. § (1) bekezdés].

A Ptk. 84. § (1) bekezdésének *c*) pontja pedig jelenleg is lehetőséget nyújt arra, hogy a jogsértő nyilatkozattal vagy más megfelelő módon a személyiségi jogaiban sértett számára elégtételt adjon, illetve hogy a perben eljáró bíróság ítéletében a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítson.

A sajtójog egy sajátos eszköze is rendelkezésére áll azoknak, akikről a nyomtatott vagy elektronikus sajtó valótlan tényt közölt, híresztelt, illetőleg valós tényeket hamis színben tüntetett fel. A sajtó-helyreigazítás azonban kizárólag tényekre vonatkozhat.

Becsületének, jó hírvéneke védelmében nemcsak a polgári jog eszközeivel élhet a jogaiban sértett, hanem a büntetőjog kínálta lehetőségekkel is. Amíg a Btk. 179. §-ában meghatározott rágalmozás csak tényállítással vagy erre közvetlenül utaló kifejezéssel valósítható meg, addig becsületsértés (Btk. 180. §) miatt az is felelősségre vonható, aki a becsület csorbítására alkalmas egyéb kifejezéssel élt.

Akár polgári jogi igényeket érvényesít a sértett, akár a büntetőjog védelmét veszi igénybe, nem hagyható figyelmen kívül az Alkotmánybíróság által első alkalommal a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban megfogalmazott azon elvi tétel, amely szerint a "közügyekben való véleménynyilvánítási szabadságnak alkotmányosan magas értéktartalma miatt a közhivatalok és a közhivatalt vállaló személyek, valamint a közélet egyéb szereplői becsületének védelme kevésbé korlátozhatja a véleménynyilvánítási szabadságot, mint a magánszemélyek becsületének védelme". (ABH 1994. 219., 231.)

A jogalkotó a Ptkm. 1. §-ában úgy teremt válaszadási jogot, hogy figyelmen kívül hagyja a közéleti személyiségeket és a magánszemélyeket érintő véleménynyilvánítás közötti különbségeket. Közéleti személyiségeket, közügyeket érintő vélemények és értékelések esetében ugyanis még kevésbé tekinthető a személyiségvédelmet szolgáló szükséges eszköznek a válaszadás. A politikusoknak és a közéletben részt vevő más személyeknek ugyanis lehetőségük van mindenkor a sajtó útján közölni nézeteiket, illetve mások véleményét értékelő megjegyzéseiket.

2.2. A határozat szerint a válaszadás jogintézményének bevezetése azért is indokolt, mert annak segítségével a külvilág megismeri az érintett saját véleményét, és a válaszadás "segítséget nyújt azoknak, akik egyébként gyengébb pozícióban vannak, mint a tömegtájékoztató eszközök fölött rendelkezők".

A Ptkm. válaszadási jogot beiktató 1. §-a az Alkotmánybíróság által a 37/1992. (VI. 10.) AB határozatban a közszolgálati televízióra és rádióra vonatkozó azt a követelményt próbálja a nyomtatott sajtóban érvényesíteni, hogy a társadalomban meglévő vélemények teljes körben, kiegyensúlyozott arányban legyenek jelen. E sajátos megoldást azonban az Alkotmánybíróság kizárólag a frekvenciák szűkössége miatt és a monopóliumhelyzetben lévő országos közszolgálati rádió és televízió esetében találta indokoltnak.

A kiegyensúlyozottság követelményének alkotmányosságát az amerikai Legfelsőbb Bíróság is aszerint ítélte alkotmányosértőnek vagy alkotmányosnak, hogy az az elektronikus médiát vagy a nyomtatott sajtót kötelezte. A Red Lion-ügyben, amelynek során a bíróság arról döntött, hogy kérhet-e választ a sértett egy rádióban elhangzott, rá nézve sérelmes állítást követően, a Legfelsőbb Bíróság elsősorban a frekvenciaszűkösségre hivatkozva állt ki a kiegyensúlyozottság elve mellett azt hangsúlyozva, hogy egy közérdeklődésre számot tartó kérdésben minden releváns

álláspontnak meg kell jelennie. [Red Lion Broadcasting Co. v. F.C.C., 395 U.S. 367 (1969)] A Tornillo-ügyben azonban a Legfelsőbb Bíróság már a sajtó- és ezen belül a szerkesztés szabadságát sértőnek találta azt a floridai szabályt, amely alapján ha egy képviselőjelölt személyét sajtótámadás érte, a sajtótermék köteles volt ingyenesen helyet biztosítani a megtámadott képviselő viszontválaszának. [The Miami Herald Publishing Co. v. Pat Tornillo, Jr., 418 U.S. 241 (1974)].

A véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jog gyakorlásának egyre elterjedtebb módja a vélemények, nézetek nyomtatott és elektronikus sajtóban való megjelenítése. Az egyes sajtótermékek azonban nem a vélemények tárházaként szolgáló semleges fórumok, ahol a szerkesztőségek akarata ellenére is joga volna az egyéneknek nézeteik megjelentetésére. Ahogyan az Európai Emberi Jogi Egyezmény 10. Cikkét sem lehet úgy értelmezni, mint amely automatikusan jogot biztosít minden személynek, illetve szervezetnek arra, hogy a rádióban vagy a televízióban bizonyos műsoridőt biztosítsanak számára álláspontja kifejtésére (Kritikai elemzés az Emberi jogok európai egyezménye 10. Cikkének hatóköréről és alkalmazásáról, Bírósági Határozatok Emberi Jogi Füzetek 1997/1., 9.), úgy Alkotmányunk sem biztosít jogot senki számára, hogy nézetét, véleményét az általa kiválasztott sajtóterméken keresztül juttassa el a külvilághoz. Az Alkotmány 61. § (2) bekezdése alapján azonban bárki szabadon alapíthat lapot, és ezáltal közölheti álláspontját valamely sajtótermékben. Az Alkotmány sajtó szabadságát garantáló 61. § (2) bekezdésébe ugyanis beletartozik a cenzúra tilalma és a lapalapítás szabadsága, de a szerkesztői autonómia is. Teljes mértékben egyetértek tehát a köztársasági elnök indítványában foglalt azon megállapítással, hogy a sajtó "meghatározott vélemények, értékítéletek közlésére való kötelezése a szabad meggyőződésen alapuló szerkesztés messzemenő korlátozása".

Mindezek alapján a válaszadás jogintézménye a sajtó szabadságát biztosító Alkotmány 61. § (2) bekezdésének szükségtelen korlátozása, a Ptkm. válaszadást bevezető 1. §-a ez okból alkotmányosértő, ezért nem vizsgálom, hogy a Ptkm. alkalmas és a lehető legkevésbé korlátozó eszközt választotta-e a személyiségvédelem hatékonyabbá tétele érdekében. Amellett, hogy a válaszadás intézményét alkotmányosértőnek tartom, hangsúlyozni kívánom, hogy a tisztességesen működő sajtó kialakulása kívánatos cél. Ez a cél azonban nem jogi és adminisztratív, hanem jogon túli, például sajtóetikai eszközökkel valósítható meg.

3. Álláspontom szerint a jog-összehasonlító vizsgálat eredményeképpen is arra a megállapításra juthatunk, hogy a vélemények kiigazítására szolgáló válaszadás kivételes, a demokratikus államok túlnyomó többségében ismeretlen jogintézmény. A common law országok, mint például az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és Ausztrália, nem biztosítják a válaszadás és a helyreigazítás jogát. A kontinentális jogrendszerek többségében ismert ugyan a sajtó-helyreigazítás intézménye, de - ahogyan arra a határozat is utal - több európai országban, így Németországban, Svájcban, a spanyol Alkotmánybíróság 1989-ben született döntését követően Spanyolországban, sőt Ausztriában és Hollandiában is kizárólag tényállítás szolgálhat helyreigazítás alapjául, vélemény vagy értékelés nem.

A határozat több nemzetközi emberi jogi dokumentumra is hivatkozik azt igazolandó, hogy a válaszadás a sajtó szabadságának elfogadott korlátozása. Nemzetközi emberi jogi szerződés azonban - álláspontom szerint - sohasem szolgálhat alapul arra, hogy az állam a belső jogban már létező, magasabb szintű jogvédelmet lerontsa. Amennyiben az Alkotmány magasabb mércét állít a jogkorlátozás elé és valamely jog nagyobb védelmét biztosítja, a nemzetközi szerződésben

részes állam a nemzetközi jogi dokumentumra hivatkozással a jogvédelem elért szintjét nem csökkentheti.

4. Egyetértek azzal, hogy a határozat kizárólag a köztársasági elnök által megjelölt rendelkezések [a Ptkm. 1. §-ának a Ptk. 79. § (2) és (3) bekezdéseit, a 2. §-nak a Ptk. 84. § (2) bekezdése utolsó mondatát megállapító részei] alkotmányossági vizsgálatára szorítkozott.

Véleményem szerint azonban alkotmánysértő a kötelezően alkalmazandó közérdekű bírság felső határa törvénybéli meghatározásának hiánya. A Ptkm. 2. §-ával megállapított Ptk. 84. § (2) bekezdésének utolsó mondata a sajtó szabadságát alkotmánysértő módon korlátozza, a bizonytalan összegű közérdekű bírság bevezetésének ugyanis öncenzúrázó és ezáltal visszatartó hatása lehet a bíráló, kritizáló értékelések és vélemények megjelentetésére. Ez a sajtó, közelebbről a szerkesztés szabadságának alkotmányosan elfogadhatatlan korlátozása.

Dr. Kukorelli István s. k.,
alkotmánybíró